

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

MARINA DUŽNIK

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**POKOJNINSKE REFORME V DRŽAVAH JUGOVZHODNE
EVROPE**

Ljubljana, maj 2010

MARINA DUŽNIK

IZJAVA

Študent/ka Marina Dužnik izjavljam, da sem avtor/ica tega diplomskega dela, ki sem ga napisal/a pod mentorstvom prof. dr. Tineta Stanovnika, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

Kazalo

UVOD	1
1 SISTEMI POKOJNINSKEGA ZAVAROVANJA	2
1.1 OBLIKE FINANCIRANJA POKOJNINSKIH SISTEMOV	2
1.1.1 PAYG sistem ali dokladni sistem	2
1.1.2 Naložbeni sistem	2
1.2 JAVNA IN PRIVATNA POKOJNINSKA ZAVAROVANJA	3
1.2.1 Javna pokojninska zavarovanja	3
1.2.2 Privatna pokojninska zavarovanja	3
1.3 STEBRI POKOJNINSKEGA ZAVAROVANJA	4
2 VZROKI ZA KRIZO POKOJNINSKIH SISTEMOV	5
2.1 VZROKI ZA KRIZO V PRETEKLOSTI	5
2.2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE	6
2.3 RAZMERE NA TRGU DELA	7
3 POKOJNINSKE REFORME – NIKOLI KONČANA ZGODBA	7
3.1 OBLIKE REFORM POKOJNINSKIH SISTEMOV	8
3.1.1 Parametrične reforme	8
3.1.2 Sistemske reforme	9
3.2 TRENDI REFORM	10
4 POKOJNINSKE REFORME V DRŽAVAH JV EVROPE	10
4.1 BOLGARIJA	11
4.1.1 Motivacija za reforme in demografski trendi	11
4.1.2 Značilnosti pokojninske reforme	13
4.1.2.1 Prvi steber	13
4.1.2.2 Drugi steber	16
4.1.2.3 Tretji steber	16
4.1.3 Pričakovani učinki reforme in načrti za prihodnost	16
4.2 HRVAŠKA	17
4.2.1 Motivacija za reforme in demografski trendi	18
4.2.2 Značilnosti pokojninske reforme	20
4.2.2.1 Prvi steber	20
4.2.2.2 Drugi steber	22
4.2.2.3 Tretji steber	22
4.2.3 Pričakovani učinki reform in načrti za prihodnost	23
4.3 MAKEDONIJA	23
4.3.1 Motivacija za reforme in demografski trendi	24
4.3.2 Značilnosti pokojninske reforme	25
4.3.2.1 Prvi steber	26
4.3.2.2 Drugi steber	27
4.3.2.3 Tretji steber	27
4.3.3 Pričakovani učinki reforme	28
4.4 SRBIJA	28
4.4.1 Motivacija za reforme in demografski trendi	29
4.4.2 Značilnosti pokojninske reforme	30
4.4.2.1 Prvi steber	30
4.4.2.2 Drugi steber	32
4.4.2.3 Tretji steber	33
4.4.3 Pričakovani učinki reform in načrti za prihodnost	33
4.5 ROMUNIJA	34

4.5.1 Motivacija za reforme in demografski trendi	34
4.5.2 Značilnosti pokojninske reforme.....	36
4.5.2.1 Prvi steber	36
4.5.2.2 Drugi steber	38
4.5.2.3 Tretji steber	39
4.5.3 Pričakovani učinki reforme.....	39
5 PRIMERJAVA POKOJNINSKIH REFORM V IZBRANIH DRŽAVAH	
JUGOVZHODNE EVROPE.....	40
SKLEP	42
LITERATURA IN VIRI	44

Kazalo tabel

<i>Tabela 1: Število upokojencev, starostnih upokojencev in prejemnikov socialnih pokojnin (v tisočih) v Bolgariji, v obdobju 1988 - 2005</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 2: Število delovno aktivnega prebivalstva in aktivnih zavarovancev (v tisočih) v Bolgariji, v obdobju 1995-2002</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 3: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Bolgariji, v obdobju 1992 - 2004</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 4: Število aktivnih zavarovancev in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med zavarovanci in upokojenci na Hrvaškem, v obdobju 1990 - 2009.....</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 5: Izdatki za pokojnine kot % BDP na Hrvaškem, v obdobju 1990 - 2006</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 6: Število privilegiranih upokojencev na Hrvaškem, v obdobju 2003 - 2009</i>	<i>20</i>
<i>Tabela 7: Število aktivnih zavarovancev in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med zavarovanci in upokojenci v Makedoniji, v obdobju 1990 - 2010</i>	<i>24</i>
<i>Tabela 8: Predvideno zmanjšanje prispevne stopnje v Makedoniji</i>	<i>26</i>
<i>Tabela 9: Število delovno aktivnega prebivalstva in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med delovno aktivnimi in upokojenci v Srbiji, v obdobju 1980 - 2008.....</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 10: Upokojenci iz zavarovanja zaposlenih po vrstah pokojnine (v tisočih) v Srbiji, v obdobju 2000 - 2008</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 11: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Srbiji, v obdobju 2001 - 2008.....</i>	<i>30</i>
<i>Tabela 12: Število delovno aktivnega prebivalstva in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med delovno aktivnimi in upokojenci v Romuniji, v obdobju 1990 - 2007.....</i>	<i>35</i>
<i>Tabela 13: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Romuniji, v obdobju 1991 - 2004</i>	<i>35</i>
<i>Tabela 14: Zakonsko določene upokojitvene starosti po spolu in pogoji za upravičenost do polne pokojnine v državah JV Evrope.....</i>	<i>40</i>
<i>Tabela 15: Prispevne stopnje za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (v %) v petih državah JV Evrope.....</i>	<i>41</i>

Kazalo slik

<i>Slika 1: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Bolgariji, v obdobju 1980 - 2030.....</i>	<i>12</i>
<i>Slika 2: Program upokojitvene starosti po letih in številu točk v Bolgariji.....</i>	<i>14</i>
<i>Slika 3: Projekcije stopnje starostne odvisnosti na Hrvaškem, v obdobju 1980 – 2030</i>	<i>19</i>
<i>Slika 4: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Makedoniji, v obdobju 1980 - 2030</i>	<i>25</i>
<i>Slika 5: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Srbiji, v obdobju 1981 – 2032.....</i>	<i>30</i>
<i>Slika 6: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Romuniji, v obdobju 1980 - 2030.....</i>	<i>36</i>

UVOD

Človeštvo se hitro stara, problemi, povezani s starejšo, upokojeno generacijo, so vsak dan bolj pereči. Pokojninska zavarovanja so vroča tema tako pri nas kot v svetu. Za industrijske države je bilo v preteklosti značilno vse večje razhajanje med življenjskim in delovnim ciklusom, saj se je delovna doba vse manj pokrivala z življenjsko dobo, kar zahteva vse bolj obsežne socialne programe, ki rešujejo probleme ostarelih ljudi. Pokojninski sistemi, ki so uveljavljeni v razvitih državah, se soočajo z velikimi problemi, napovedi za prihodnost pa so še bolj črne.

Pravila, na katerih je temeljila večina javnih pokojninskih blagajn, ne držijo več. Sistemi, postavljeni v času visoke gospodarske rasti in zaposlenosti ter številčno močne aktivne populacije, so v spremenjenih okoliščinah postali predragi. Izdatki za socialno varnost starejše, upokojene generacije, so postali skoraj neobvladljivi. Problem pokojnin tako obremenjuje vse plasti prebivalstva: mlade, ki grozijo, da ob pomanjkanju sredstev za lastno dostojno življenje ne bodo več plačevali pokojnin svojim staršem in starim staršem; srednjo generacijo, ki se boji negotove prihodnosti, zaostrovanja pogojev za upokojitev in zniževanja pravic ter upokojence, ki se sklicujejo na »prislužene« pokojnine. Razvite države mrzlično iščejo formulo za izboljšanje pokojninskih sistemov in se trudijo ohraniti konkurenčnost gospodarstva ter ravnotežje javnih financ, zato je morala večina držav poseči po reformah pokojninskih sistemov.

V diplomskem delu sem se osredotočila na pokojninske reforme v državah jugovzhodne Evrope. Želela sem prikazati smeri in cilje izvedenih reform v omenjenih državah, ki so se v obdobju tranzicije začele soočati z velikimi pritiski na svoje pokojninske sisteme.

V prvem delu sem opisala splošne značilnosti sistemov pokojninskega zavarovanja, oblike financiranja pokojninskih sistemov in sestavo pokojninskega zavarovanja po stebrih. Nato sem navedla glavne razloge, zaradi katerih vlade večine držav že več let govorijo o nujnosti sprememb, z dejanskimi ukrepi pa kljub temu obotavljivo odlašajo, opisala sem še različne oblike reform pokojninskih sistemov ter aktualne trende reform.

Teoretičnemu delu sledi analiza petih držav jugovzhodne Evrope in sicer Bolgarije, Hrvaške, Romunije, Makedonije in Srbije. Pri posamezni državi sem najprej navedla razmere, ki so privedle do potrebe po reformi pokojninskega sistema. Nato sem na kratko opisala nekatere značilnosti pokojninskega sistema pred reformo, sam potek reforme ter zatem navedla še značilnosti reformiranega sistema, pričakovane učinke reform in načrte za prihodnost. Analizi posameznih držav sledi poglavje, kjer sem povzela skupne značilnosti reform v državah jugovzhodne Evrope in sklep, kjer sem povzela glavne ugotovitve izvedenih reform pokojninskih sistemov v državah jugovzhodne Evrope.

1 SISTEMI POKOJNINSKEGA ZAVAROVANJA

Pokojninski sistemi so se razvijali vzporedno z industrializacijo držav in razvojem gospodarstva. Predstavljajo del širšega sistema socialne varnosti, njihova funkcija je predvsem zagotavljanje socialne in materialne varnosti starejših oseb, za katere so skrb namesto neformalnih sistemov prevzeli družba oziroma država, delodajalec in vsak posameznik sam.

Med posameznimi državami v Evropi obstajajo precej velike razlike v ureditvi pokojninskih sistemov, v pogojih in načinih za pridobitev pravice do pokojnine, vendar je njihov namen enoten - zagotoviti starejšim prebivalcem primeren vir dohodkov v starosti.

1.1 *Oblike financiranja pokojninskih sistemov*

1.1.1 PAYG sistem ali dokladni sistem

Sistem »pay as you go« (oziroma PAYG sistem) ali dokladni sistem, pri katerem se sredstva za izplačevanje pokojnin zagotavljajo sproti iz prispevkov aktivnega prebivalstva, zato ta sistem imenujemo tudi sistem sprotnega prispevnega kritja. Dokladni sistem daje zavarovancu občutek finančne varnosti, vendar kljub temu v državah, kjer je delež starega prebivalstva vse večji, predstavlja vedno večje breme za javne finance, saj prerazdeljevanje dohodka poteka od delovno aktivnega prebivalstva k upokojujencem. Sistem je bil osnovan na predpostavki, da bo število prebivalstva v času ostalo stabilno, vendar danes število upokojujencev v večini držav ves čas narašča, hkrati pa pada število aktivnih zaposlenih, ki morajo s svojimi prispevki financirati vse večje število pokojnin (Stanovnik, 2004).

1.1.2 Naložbeni sistem

Naložbeni pokojninski sistem se uporablja kot sistem dodatnega pokojninskega zavarovanja. Bistvo naložbenega sistema je, da je financiranje osnovano na kapitalnem kritju. Pravice iz tega pokojninskega zavarovanja temeljijo na vplačanih prispevkih posameznika, ki se skozi dobo varčevanja nalagajo in se tako kapitalizirana uporabljajo za izplačilo doživljenjske rente. V naložbenem sistemu torej ne poznamo prerazporeditve med različnimi sloji prebivalcev, saj temelji izključno na vplačanih prispevkih in donosu, ki izhaja iz le-teh. To vrsto pokojninskega zavarovanja običajno opravljajo privatne institucije, možni pa sta dve obliki zbiranja sredstev, obvezna in prostovoljna.

Pri obveznem naložbenem sistemu država predpiše višino prispevka v pokojninsko zavarovanje, in sicer tako za delodajalca kot tudi za delojemalca. V prostovoljnih naložbenih sistemih pokojninskega zavarovanja nista predpisana niti višina niti način pokojninskega varčevanja. Prav tako ni predpisana razdelitev prispevka med delodajalca in delojemalca, kot je to urejeno pri obveznih pokojninskih sistemih.

1.2 Javna in privatna pokojninska zavarovanja

Javni in privatni sistem imata vsak svoje dobre in slabe strani in se med seboj dopolnjujeta; osnovni cilj tako enih kot drugih je zagotovitev primernih sredstev za prebivalce, ki zaradi starosti ali nezmožnosti za delo niso več sposobni.

Pretirana razširitev pravic socialnega zavarovanja je v večini držav povzročila deformacijo javnega pokojninskega sistema in težko obvladljivo naraščanje stroškov. Zaradi naraščajočih stroškov pokojnin se v zadnjih letih morda pretirano poudarja prednost privatnih oblik pred javnimi sistemi in kritizira slabosti javnih sistemov. Namesto pojma medgeneracijska pogodba se vedno bolj pogosto omenja medgeneracijski konflikt. Pojavljajo se celo ideje o demontaži sistemov javnega zavarovanja, ki bi jih v celotni nadomestili privatni pokojninski načrti. Vendar se ob tem pozablja, da določenih funkcij socialnega pokojninskega zavarovanja ne bodo mogli prevzeti privatni skladi. Uspešnost delovanja celotnega sistema starostnega zavarovanja je odvisna od pravega razmerja med javnimi in privatnimi pokojninskimi načrti, ki je usklajeno s stopnjo ekonomskega razvoja in možnostmi gospodarstva (Bešter, 1996, str. 28).

1.2.1 Javna pokojninska zavarovanja

Javni pokojninski sistem zagotavlja izplačilo pokojnin iz obveznega zavarovanja in je v večini držav sestavljen iz zakonsko predpisanih načrtov. Zavarovanje je obvezno za vse delavce in druge zavarovance, ki jih našteva zakon v posamezni državi. Nosilec in izvajalec obveznega zavarovanja je javna institucija.

Za večino javnih pokojninskih sistemov velja, da so financirani po principu pay-as-you-go: zaposlena aktivna generacija s svojimi prispevki plačuje pokojnine upokojencem in pri tem pričakuje, da bo generacija njenih otrok po istem pravilu financirala pokojnine njej (Stanovnik, 2004, str. 199).

1.2.2 Privatna pokojninska zavarovanja

Različne dodatne oblike privatnih pokojninskih zavarovanj so se najprej razvile v Zahodni Evropi in ZDA. Organizirane so predvsem na osnovi kapitalskih skladov, za katere je značilno, da ne obremenjujejo javnih financ. Zaradi zmanjševanja pravic iz javnih sistemov se vedno večji pomen pripisuje dodatnim sredstvom za starost, ki jih zagotavljajo privatni pokojninski sistemi. Namen dodatnih pokojninskih zavarovanj je predvsem v dopolnjevalni vlogi osnovnega javnega pokojninskega sistema.

Razvoj in obseg privatnih pokojninskih zavarovanj se med državami razlikuje. V veliki meri je vključenost v privatna zavarovanja odvisna od razvitosti javnega pokojninskega zavarovanja, od višine pokojnin v javnem sistemu ter drugih ugodnosti, ki jih ponuja sistem. Visoke in lahko dosegljive socialne pravice preprečujejo razvoj privatnih pokojninskih sistemov.

Pokojninski načrti, ki so organizirani v privatnih pokojninskih skladih, se v osnovi razlikujejo v tem, kako je med člani načrta porazdeljeno tveganje: pri načrtu z vnaprej določenimi prispevki člani tudi v celoti prevzamejo investicijsko tveganje, medtem ko pri načrtu z vnaprej določenimi prejemki tveganje prevzame ustanovitelj. Poklicni pokojninski načrti so pokojninski načrti, katerih članstvo je povezano z zaposlitvijo člana pri delodajalcu, ki financira ta pokojninski načrt. Poklicne pokojninske načrte oblikujejo delodajalci (ali več delodajalcev skupaj), ki financirajo pokojninski načrt (plačujejo premije za svoje zaposlene) (Pogačar, 2007, str. 24):

- Tradicionalna oblika poklicnih pokojninskih načrtov je sistem z določenimi prejemki (t.i. the defined benefit scheme), pri katerem je višina pokojnine in drugih prejemkov, ki se izplačajo članu oziroma upravičencu, jasno določena v pravilih samega načrta. Običajno je višina teh prejemkov določena z zadnjo plačo ter dobo zaposlitve pred upokojitvijo (t.i. final salary scheme).
- Druga glavna oblika, ki pa vse bolj prihaja v ospredje, je sistem določenih prispevkov (t.i. the defined contribution scheme), kjer so prejemki člana določeni zgolj na osnovi vplačanih prispevkov in donosov, doseženih z upravljanjem teh prispevkov. Vloga oziroma delež poklicnih pokojninskih načrtov znotraj celotnih pokojninskih sistemov je med državami zelo različna. Vendar pa je v večini držav v zadnjem času opazen močan trend večanja vloge oziroma pospešenega razvoja sistema poklicnih pokojninskih načrtov. Države, ki so sistem poklicnih pokojninskih zavarovanj uvedle v zadnjih letih, se v glavnem odločajo za drugo obliko – sistem poklicnih pokojninskih načrtov z vnaprej določenimi prispevki.

1.3 Stebri pokojninskega zavarovanja

Celotni pokojninski sistem kot del sistema socialne varnosti praviloma tvorijo trije osnovni podsistemi oziroma stebri (Stanovnik, 2004, str. 166-167):

Prvi steber je splošni javni sistem, ki se financira s prispevki in/ali davki. Način financiranja skoraj izključno temelji na sprotne prispevnem kritju (PAYG), kar pomeni, da se iz tekočih prihodkov (prispevkov ali davkov) financirajo tekoči odhodki (pokojnine).

Osnovni koncept javnih pokojninskih sistemov je medgeneracijska pogodba, ki zavezuje delovno aktivne zavarovance, da vsak mesec od svojih bruto prejemkov plačujejo določena sredstva v pokojninsko blagajno. Sami pa pričakujejo, da bodo naslednje generacije prav tako zbirale sredstva za izplačevanje njihovih pokojnin.

Drugi steber sestavljajo različne pokojninske sheme. Te sheme vključujejo predvsem zaposlene, pri čemer so te sheme lahko na ravni podjetja, panoge ali države. Udeležba je za zaposlene praviloma obvezna, financiranje je lahko s sprotne kritjem (PAYG) ali prek naložbenih skladov. Kljub obveznosti pa te sheme niso sestavni del prvega stebra, ker obveznost velja le za manjši del aktivnega prebivalstva.

Pri reformah pokojninskih sistemov v državah v tranziciji je drugemu stebru namenjena posebna pozornost, ki je v nekaterih državah zasnovana kot enotna nacionalna shema varčevanja za starost, obvezna za vse mlajše zaposlene. Ti zaposleni z obveznim varčevanjem nalagajo sredstva na individualni račun pri pokojninskem skladu, sredstva se nato kapitalizirajo in po upokojitvi izplačujejo kot anuitete. Te sheme niso del prvega stebra, ker ne gre za del javnega sistema, kljub dejstvu, da je država močno vpletena v regulativo tovrstnih pokojninskih skladov.

Tretji steber sestavljajo različne oblike prostovoljnega individualnega varčevanja za starost, to obliko varčevanja ponujajo različne zavarovalnice, kapitalski skladi, ipd. Prostovoljno zavarovanje je namenjeno posameznikom, ki bi si radi v starosti zagotovili višje dohodke, kot jim jih zagotavljata javni in poklicni pokojninski sistem. V slednji steber sodi življenjsko (rentno) zavarovanje in druge oblike prostovoljnega varčevanja posameznikov, s katerimi si bodo upravičenci zagotovili višje - nadstandardne pokojnine.

2 Vzroki za krizo pokojninskih sistemov

Reforme pokojninskih sistemov so eden osrednjih problemov, s katerimi so se že v minulem in se bodo tudi v tem desetletju neizogibno srečale in soočale številne evropske države. Obseg in vsebina reform se po državah razlikujejo, povsod pa so nujne: zmanjšati je treba naraščajoči pritisk na sisteme zagotavljanja socialne varnosti v starosti, ki ga povzročajo predvsem spremenjene demografske in gospodarske razmere, za katere so bili oziroma so še vedno sistemi preveč radodarni, posledično nato vse dražji ter dolgoročno finančno nevzdržni.

Utemeljeni razlogi za reforme so v osnovi povsod enaki. Daljšanje pričakovane življenjske dobe in upadanje rodnosti povzročata hitro staranje prebivalstva, število rojstev zlasti v razvitem svetu ne zagotavlja reproduktivne sposobnosti prebivalstva. Hkrati se zaradi ekonomskih težav število zaposlenih zmanjšuje oziroma se ne povečuje dovolj hitro, zato se mnoge države soočajo z veliko brezposelnostjo. Upokojencev je v absolutnem in relativnem številu vse več, za razmeroma visoko raven njihovih pokojnin pa mora danes v okviru javnih sistemov obveznega pokojninskega sistema prispevati relativno in absolutno manjše število aktivnih zavarovancev (Ule, 2003).

2.1 Vzroki za krizo v preteklosti

Vzroki za začetek krize pokojninskih sistemov so bili v preteklosti, poleg demografskih sprememb in sprememb na trgu delu, povezani tudi s predčasnim upokojevanjem in previsoko ravnjo pravic iz pokojninskega sistema.

Za javne pokojninske sisteme je bilo značilno, da so v šestdesetih in sedemdesetih letih velikodušno podeljevali pravice, ki so pripadale zavarovancem in njihovim družinskim članom. Tako ravnanje, ki je bilo v skladu z idejo o socialni državi, so omogočali visoka gospodarska rast, visoka stopnja zaposlenosti in ugodno razmerje med aktivno in upokojeno generacijo. S povečevanjem pravic, ki so izhajale iz javnega pokojninskega sistema, se je

pojavnalo vse več ugodnosti in bonitet, za katere prispevki dejansko niso bili plačani ali pa so bili plačani le v manjši meri. Povezava med prispevki in pravicami je postajala vse bolj šibka. V obdobju gospodarskega razcveta to ni bilo problematično, vendar pa sta naftni šok in finančna kriza proti koncu sedemdesetih let pokazala mnoge pomanjkljivosti in nepravilnosti, ki so se prikradle v sistem. Podeljene pravice je težko odvzeti, zato se države kljub slabim prognozam le počasi odločajo za posege v uveljavljene oblike javnih pokojninskih zavarovanj (Bešter, 1996, str. 130).

Zgodnje upokojevanje je v preteklosti služilo kot mehanizem za zmanjševanje brezposelnosti. Vlade so se trudile, da bi obdržale brezposelnost v še sprejemljivih okvirih, zato so sprejele predpise, ki so omogočali zgodnjo pridobitev pokojninskih pravic. Tako je veliko držav spodbujalo starejše delavce k upokojitvi, saj je bilo za neko državo manj sramotno, če ima velik delež predčasno upokojenih ljudi, kot pa visoko stopnjo brezposelnosti. Poleg tega se je v zadnjih desetletjih močno povečala pričakovana življenjska doba ljudi in glede na to bi lahko sklepali, da se bo temu primerno podaljšala tudi delovna doba, vendar se je zgodilo ravno obratno. Ljudje so živeli dlje, upokojevali pa so se vse mlajši. K odločitvi za zgodnji umik s trga dela so ljudem pripomogle tudi vzpodbude, ki so bile vgrajene v javne pokojninske sisteme.

Z dosedaj izvedenimi reformami so države v večini odpravile oba omenjena vzroka za krizo pokojninskih sistemov v preteklosti. Kriza pokojninskih sistemov pa se kljub temu nadaljuje, saj se večina držav danes sooča s staranjem prebivalstva in z razmerami na trgu dela, ki na pokojninske sisteme držav delujejo neugodno.

2.2 Demografske spremembe

Daljša življenjska doba je privilegij sodobnega časa, ki predstavlja enega največjih dosežkov družbe 20. stoletja, po drugi strani pa povzroča visoke stroške tako posamezniku kot državi. Prebivalstvo se stara in proces staranja bo vplival na vse večje število starejših in upokojenih, zmanjšalo pa se bo število delovno aktivnih prebivalcev. Zato bo manj tistih, ki bodo prispevali za socialno in zdravstveno varnost prek pokojninskega in zdravstvenega sistema države, povečalo pa se bo število prebivalcev, za katere bo treba zagotavljati socialno in zdravstveno varnost.

Med najpomembnejše razloge za pričujoče demografske trende spadajo: podaljšanje življenjske dobe, ki je posledica izboljšanja zdravstva in delovnih razmer, nižanje stopenj rodnosti ter na splošno boljši življenjski pogoji.

Do leta 2030 bo v EU-25 število ljudi, starejših od 65 let, z 71 milijonov iz leta 2000 poraslo na 110 milijonov. Povprečna pričakovana življenjska doba narašča: število ljudi, starejših od 80 let, bo do leta 2050 za 180 % večje kot danes, do leta 2030 pa bo v EU 34,7 milijona prebivalcev, ki bodo starejši od 80 let (v letu 2007 18,8 milijona). Razmerje med starejšimi od

65 let v primerjavi s številom ljudi med 15 in 64 let bo tako naraslo iz 23% v letu 2000 na 47% leta 2050 (Dimovski, 2007, str. 55).

Podaljšanje delovne aktivnosti starejšega prebivalstva se kaže kot ena izmed možnosti za zmanjšanje negativnih učinkov staranja prebivalstva, vendar obenem starejše prebivalstvo predstavlja težko zaposljivo skupino. Za delodajalce starejši delavci predstavljajo višje stroške in manjšo produktivnost, po drugi strani pa imajo starejši več izkušenj, kar pomeni manj stroškov za uvajanje novih delavcev. Za doseg cilja je nujno potrebno prilagoditi delovna mesta starejšim, jim omogočiti krajši delovni čas, prav tako pa je potrebno finančno spodbuditi delodajalce k povečanju zaposlovanja starejšega prebivalstva in k ustvarjanju delovnih razmer za starejše (Kidrič, 2006, str. 81-82).

2.3 Razmere na trgu dela

Mnoge države doživljajo velike spremembe na področju zaposlovanja, saj je vedno več zaposlenih, ki imajo delovno pogodbo le za določen čas oziroma opravljajo pogodbeno dela (te osebe praviloma niso pokojninsko in invalidsko zavarovane). Povečuje se torej število atipičnih zaposlitev in zaposlitev s prekinitvami, kar ustvarja dodaten pritisk na pokojninske izdatke. Vedno več ljudi je takih, ki so sicer delovno aktivni, a bodo imeli ob upokojitvi nizko gostoto zavarovanja in bo torej njihova pokojnina precej odvisna od solidarnostnih elementov pokojninskega sistema.

Pomembno je opozoriti tudi na skupino neaktivnih oseb, ki sicer spada v starostno skupino delovno sposobnega prebivalstva (15 do 64 let). To so osebe brez lastnih dohodkov, ki niso pokojninsko in invalidsko zavarovane. Prav tako je veliko ljudi sicer aktivnih, vendar delajo v neformalnem sektorju gospodarstva in v večini niso zavarovani (Stanovnik, 2006, str. 79-80).

3 POKOJNINSKE REFORME – NIKOLI KONČANA ZGODBA

Večina evropskih držav je v preteklosti razvila zelo velikodušne javne sisteme, ki ne vzdržijo pritiskov starajoče se družbe. Proces reformiranja javnih pokojninskih sistemov se je v večini evropskih držav pričel sredi 90-ih let prejšnjega stoletja in postal stalnica – odvrtil se vsakih nekaj let. Pokojninske reforme imajo vedno enak rezultat: da »zaslužite« nižjo starostno pokojnino, morate biti starejši in delati morate dlje. Sedanji in prihodnji upokojenci pa so vedno tudi volivci. Rezanje pokojninskih pravic je zato neizbežen, vendar politično tvegan projekt.

Širša javnost je pripravljena sprejeti spremembe v javnem pokojninskem sistemu samo, če le te niso tako občutne in so čim manj opazne, zato se zaostrovanje upokojitvenih pogojev in zniževanje pokojnin raztegne na čim daljše obdobje. Postopna implementacija ukrepov pomeni doziranje grenkih zdravil v obdobju, ki traja od 10 in celo do 40 let. Razlogi so jasni: bolj kot je neprijetna resnica pomaknjena v prihodnost, manj vpliva na slabo razpoloženje državljanov – volivcev.

Časi, ko je javni pokojninski sistem lahko ostal nespremenjen več desetletij (ali pa se je spreminjal tako, da je imel vse več pravic), so minili. Danes pokojninski sistem zahteva nenehno pozornost, zaradi postopnosti pa neprestano prilagajanje. Za učinkovito izvedbo reform je nujno partnerstvo vseh vpletenih: vlade, zaposlenih in delodajalcev. Vendar ni dovolj le zaostrovati pokojninskih pogojev, pač pa je nujno korenito prilagoditi možnosti zaposlovanja za starejše in oblikovati take pogoje za delo, da bodo tudi starejši po 55. letu z veseljem hodili v službo (Bešter, 2008).

3.1 Oblike reform pokojninskih sistemov

Reforme, katerim smo priča, lahko razdelimo na dve osnovni smeri: parametrične in sistemske reforme. Parametrične reforme so najbolj razširjena oblika reform pokojninskih sistemov, ki z določanjem korektivnih ukrepov spreminjajo parametre obstoječega javnega pokojninskega sistema. Ukrepi so lahko izvedeni glede višine vplačanih prispevkov, obdobja plačevanja prispevkov, upokojitvene starosti, ki se podaljšuje in s tem upočasnjuje rast števila upokojencev, ob tem pa se zastrujejo ukrepi za predčasno upokojitev in pridobitev invalidskih pokojnin (Chand & Jaeger, 1996, str. 7-8).

Nekatere države so šle korak dlje in se spopadle s sistemskimi reformami, pri tem so se oddaljile od PAYG pokojninske strukture z vnaprej določenimi pravicami in prevzele novo pokojninsko shemo z vnaprej določenimi prispevki. Drugi pristop so torej sistemske reforme, ki vključujejo razširitev PAYG sistema z ustanovitvijo naložbenega sistema. Sistemske reforme javnega pokojninskega sistema prelagajo del odgovornosti za pokojnine na privatni sektor oziroma na posameznike. Prav tako sistemske reforme omogočajo boljšo povezavo med vplačanimi prispevki in izplačnimi pokojninami (Chand & Jaeger, 1996, str. 7-8).

3.1.1 Parametrične reforme

Parametrične reforme lahko vplivajo tako na stran prispevkov kot na stran pravic. Spremeni se lahko višina prispevkov, ki jih mora posameznik vplačati v pokojninsko blagajno. Lahko se spremeni zahtevano število let plačevanja prispevkov za pridobitev pokojnine, kar vpliva tudi na dejansko upokojitveno starost posameznika. Spremenijo se tudi minimalni starostni pogoji za upokojitev – ukrep, ki istočasno vpliva tako na prispevke kot na pravice. Na strani pravic se spremeni usklajevanje pokojnin. Prav tako se lahko spremeni formula za izračun pokojnine, bodisi s spremembo odmernih stopenj ali s spremembo obdobja, ki je upoštevano pri izračunu pokojninske osnove. Države v veliko primerih poskušajo zmanjšati oziroma odpraviti možnosti za predčasno upokojitev in z višjimi pokojninami spodbujajo podaljšanje delovne dobe. Po drugi strani pa »kaznujejo« tiste, ki se upokojijo predčasno (Zaidi et al., 2006, str. 5).

Najbolj pogosta sprememba je povišanje **upokojitvene starosti**, ki je bolj sprejemljiva kot zmanjšanje obsega javnih pokojnin in je neposredno povezana s povečanjem pričakovane življenjske dobe. V veliko državah je trend reform usmerjen v izenačitev upokojitvene starosti

za moške in ženske, s čimer se ravno tako povečajo prihodki pokojninskega sistema, saj se podaljša obdobje plačevanja prispevkov.

Druga najpogostejša sprememba je spreminjanje **prispevnih stopenj**. S tem je povezano tudi minimalno potrebno število let plačevanja prispevkov, s katerimi postane posameznik upravičen do pokojnine. Spremembe gredo tudi v smeri povečevanja števila prispevnih let glede na podaljšanje pričakovane življenjske dobe, da bi obdržali konstantno razmerje med dobo prispevanja in številom let v pokojju. Ta sprememba je avtomatičen stabilizator v javnem pokojninskem načrtu z vnaprej določenimi pravicami, ki znižuje tveganje zaradi dolge življenjske dobe (Zaidi et al., 2006, str. 7).

Na strani ugodnosti se države umikajo od **usklajevanja** pokojnin s plačo. Veliko držav sedaj usklajuje pokojnine z rastjo cen, zaradi česar se nadomestitveno razmerje pokojnin s časom postopoma znižuje, saj pokojnine rastejo relativno počasneje kot dohodki ostalega prebivalstva (plače). Posledica tega je nepretrgano relativno slabšanje položaja starejših. V zadnjem času se veliko držav odloča za švicarsko formulo, ki usklajuje pokojnine upoštevaje 50% rast cen in 50% rast plač (Zaidi et al., 2006, str. 8).

Države so se prav tako lotile sprememb v **formuli za izračun pokojnin**, ki so povprečnemu državljanu sicer težko razumljive. Vendar je pokojninskih formul veliko, zato je težko povzeti glavne spremembe v načinu izračuna pokojnin, ki jih prinašajo reforme. Široko gledano se delijo na dva dela – spremembe odmernih stopenj in spremembe v izračunu pokojninske osnove.

3.1.2 Sistemske reforme

Med sistemske reforme uvrščamo večstebni model oziroma večstebni pokojninski sistem, ki ga praviloma tvorijo trije osnovni stebri. Poleg javnega prvega stebra se razvija drugi steber s poklicnimi shemami, kjer imajo posamezniki svoje individualne račune in je praviloma obvezen ter tretji steber, ki predstavlja prostovoljno individualno varčevanje posameznika za starost. Glavni negativni element večstebnega sistema so visoki administrativni stroški. Države ravno tako izvajajo sistemske reforme prvega stebra, aktualni sta predvsem uvedbi NDC sistema oziroma sistema navideznih računov in točkovnega sistema.

Pri **NDC sistemu** (Notional Defined Contribution) gre za PAYG sistem, ki ima določene značilnosti financiranja na osnovi kapitalskega kritja. Na osnovi tega ima vsak zavarovanec svoj individualni evidenčni pokojninski račun, v katerega vplačuje prispevke, ki pa nimajo neposrednega kapitalskega kritja, ti prispevki se kapitalizirajo po sicer nizki, toda fiksni realni obrestni meri. V takšnem sistemu ni možnosti za prerazdeljevanje in posameznikov »pokojninski kapital« je v vsakem trenutku povsem znan (Stanovnik, 2004, str. 205). Model, ki temelji na navideznih računih, se je pojavil sredi devetdesetih let preteklega stoletja.

Alternativa sistemu NDC je **točkovni sistem**, ki meri individualne dohodke v razmerju do povprečnega dohodka in glede na to razmerje določi število točk za vsako posamezno obdobje vplačanih prispevkov. Ob upokojitvi se število nabranih točk pomnoži z vrednostjo točke, ki je določena v posamezni državi. Za omenjeni sistem se je odločilo veliko evropskih držav.

3.2 Trendi reform

Sistem pretežno javnega pokojninskega sistema naj bi povsod, kjer prevladuje, nadomestil sistem treh stebrov. Javni, socialni steber naj bi dopolnilo več stebrov obveznega in prostovoljnega zavarovanja oziroma zavarovanja za starost. Država ne more biti več edini in najpomembnejši vir finančnih dohodkov za upokojeno populacijo. Sistem treh stebrov je priljubljeno izhodišče za razprave o pokojninskih zavarovanjih (Bešter, 2008).

Reforme se od države do države razlikujejo, pogojene so s preteklostjo in začetnimi pogoji v posameznih državah, oblikovane pa so glede na zahteve in preference reformatorjev v posamezni državi. Razlike med programi reform so pogosto precejšnje in vplivajo na mnoge značilnosti pokojninskega sistema, od strukture in relativne velikosti javnega stebra, do strukture naložbenega privatnega stebra, upoštevanja preteklih prispevkov, stopnje posameznikove osebne izbire in uporabe davčnih spodbud. Vsi programi reform pa imajo dve pomembni skupni lastnosti: prestrukturiranje in racionalizacija javnega stebra ter spodbujanje razvoja naložbenih privatnih stebrov (Vittas, 1997, str. 4).

Pokojninske reforme so usmerjene v ustvarjanje močnejše povezave med vplačanimi prispevki in pokojninami, prav tako naj bi z reformami preprečili izogibanje plačilu prispevkov in spodbujali delavce k temu, da ne bi prikazovali manjših plač ter prehajali na neformalen trg dela. Pred uvedbo več stebrnega pokojninskega sistema bi morale države, ki reformirajo svoje sisteme, v prvi fazi preurediti, posodobiti in zmanjšati vpliv javnega stebra (Vittas, 1997, str. 16-17).

4 Pokojninske reforme v državah JV Evrope

Pokojninski sistemi v državah JV Evrope so se ob prehodu v tržno gospodarstvo prav tako pričeli soočati s težavami. V večini držav so daljša življenjska doba prebivalstva, zmanjšanje rodnosti in posledično poslabšanje razmerja med aktivnimi zavarovanci in upokojenci, predčasno upokojevanje, širitev pravic, ki izhajajo iz pokojninskega zavarovanja ter visoka brezposelnost, omajali uspešnost javnega pokojninskega sistema. Problemi se od države do države razlikujejo, zato morajo biti načini za reševanje prilagojeni vzrokom nastanka težav pokojninskih sistemov v posameznih državah.

V nadaljevanju bom opisala pokojninske reforme v petih državah JV Evrope, in sicer v Bolgariji, na Hrvaškem, v Makedoniji, Srbiji in Romuniji. Pri posamezni državi sem se osredotočila na razmere, ki so privedle do potrebe po reformah, nato sem povzela značilnosti pokojninske reforme v državi in spremembe v pokojninskem sistemu po izvedenih reformah.

4.1 BOLGARIJA

Bolgarija je imela v obdobju socializma pokojninski sistem, ki se je financiral na osnovi PAYG sistema. V tem času je bil dostop do pokojnin zelo preprost, saj je Bolgarija imela eno najbolj liberalnih pokojninskih shem. Država je presežke zaposlenih reševala z zgodnjim upokojevanjem (Mitreva et al., 2008).

4.1.1 Motivacija za reforme in demografski trendi

Od leta 1989 se je število prebivalcev Bolgarije z 8,99 milijona zmanjšalo na 8,4 milijona v letu 1998, do leta 2004 pa na 7,8 milijona prebivalcev (Stanculescu, 2009, str. 38). V letu 2009 je bilo v Bolgariji 7,6 milijona prebivalcev (Eurostat, 2009). Število prebivalcev se je močno zmanjšalo predvsem zaradi izseljevanja iz ekonomskih razlogov in padca rodnosti.

Število vseh upokojencev v Bolgariji se je povečalo z 2,32 milijona v letu 1988 na 2,4 milijona v letu 1997 in na 2,77 milijona v letu 2005. V obdobju od leta 1988 do leta 2005 se je število upokojencev torej povečalo za 19%. Število starostnih upokojencev se je povečalo z 1,51 milijona v letu 1988 na 1,67 v letu 2005 oziroma za 10%, medtem ko se je število prejemnikov socialnih pokojnin povečalo s 47 tisoč na 485 tisoč (Nikolova, 2009, str. 93).

Tabela 1: Število upokojencev, starostnih upokojencev in prejemnikov socialnih pokojnin (v tisočih) v Bolgariji, v obdobju 1988 - 2005

	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2004	2005
število upokojencev	2326	2426	2472	2438	2504	2694	2741	2770
starostni upokojenci	1512	1769	1839	1867	1899	1781	1719	1672
socialne pokojnine	47	52	56	63	146	378	437	485

Vir: S. Nikolova, The Transition Process and Changes in Income, Income Inequality and Poverty: The Case of Bulgaria, 2009, str. 93.

V obdobju od leta 1995 do 2002 se je število delovno aktivnega prebivalstva zmanjšalo za 8,8%, medtem ko se je število aktivnih zavarovancev zmanjšalo za 30%. V letu 1995 je bilo izmed celotnega delovno aktivnega prebivalstva 94% aktivnih zavarovancev, v letu 2002 se je razmerje zmanjšalo na 72,5%. Razlogi za tako velik upad v številu aktivnih zavarovancev so bili povezani s širjenjem dela v sivi ekonomiji in s povečanjem utaj plačevanja prispevkov.

Tabela 2: Število delovno aktivnega prebivalstva in aktivnih zavarovancev (v tisočih) v Bolgariji, v obdobju 1995-2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
delovno aktivno prebivalstvo	3282	3286	3157	3153	3088	2980	2968	2992
aktivni zavarovanci	3092	3474	3450	3326	2863	2306	2311	2170

Vir: E.Palmer, Pension Reform and the Development of Pension Systems. Bulgaria Country Study, 2007, str. 41.

Leta 1999 je deficit pokojninskega sistema znašal 1,57% BDP in bi po napovedih do leta 2050 znašal 3,4% BDP, v kolikor ne bi prišlo do reforme pokojninskega sistema. Kot je razvidno v tabeli 3, so se izdatki za pokojnine kot % BDP od leta 1992 zmanjšali z 9,9% na 9,2% v letu 2004.

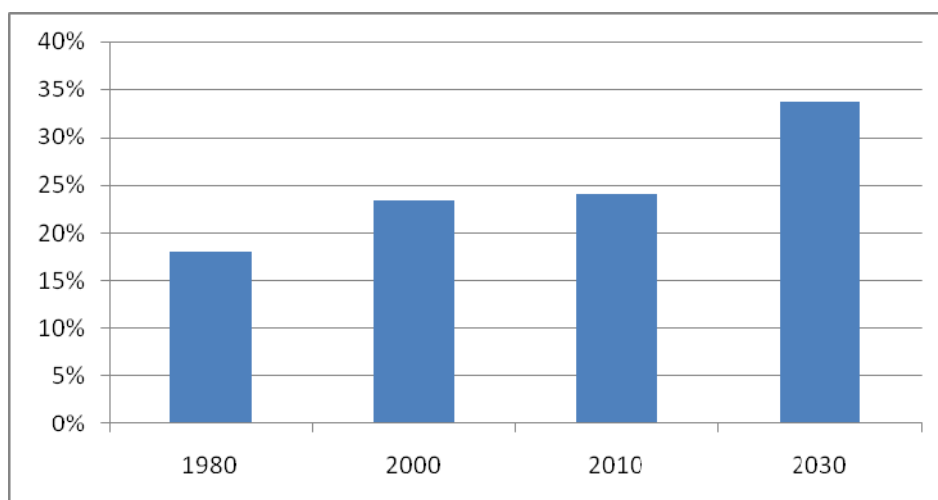
Tabela 3: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Bolgariji, v obdobju 1992 - 2004

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2003	2004
izdatki za pokojnine	9,9	9,7	6,9	7,9	9,4	9,0	9,1	9,2

Vir: S. Nikolova, The Transition Process and Changes in Income, Income Inequality and Poverty: The Case of Bulgaria, 2009, str. 91.

Projekcije stopnje starostne odvisnosti, izražene kot razmerje med prebivalstvom, starejšim od 65 let, in prebivalstvom v starostni skupini 15 do 64 let, kažejo porast od 18% v letu 1980 na 23,4% do leta 2000, do leta 2010 se bo po napovedih stopnja starostne odvisnosti povečala na 24,1% ter na 33,7% do leta 2030 (Fultz & Ruck, 2001, str. 22).

Slika 1: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Bolgariji, v obdobju 1980 - 2030

Vir: E. Fultz & M. Ruck, Pension reform in Central and Eastern Europe, 2001, str. 22.

Od leta 1990 je bolgarski javni pokojninski sistem doživel finančne težave. V ospredju je bil problem financiranja pokojnin zaradi staranja prebivalstva in zmanjšanja števila aktivnih zavarovancev. Do leta 2000 je bilo tako že več kot 20% prebivalcev starejših od 60 let, neugodna demografska struktura pa je bil le eden izmed razlogov za reformo. Problem je predstavljal tudi »radodaren« pokojninski sistem, saj so pogoji za pridobitev starostne pokojnine zajemali nizko upokojitveno starost z razmeroma nizkim številom potrebnih let plačevanja prispevkov.

V zgodnjih 90-ih letih se je število aktivnih zavarovancev v pokojninskem sistemu močno zmanjšalo. V letu 1991 je bilo 4,2 milijona aktivnih zavarovancev, vendar se je njihovo

število do leta 2003 zmanjšalo na 2,2 milijona. Razlogi za padec števila aktivnih zavarovancev so bili povezani z brezposelnostjo, prestrukturiranjem trga dela, izseljevanjem mladih in bolj izobraženih v tujino ter širjenjem dela v sivi ekonomiji. Vse to je negativno vplivalo na financiranje pokojninskega sistema. Težave so bile povezane tudi z razširitvijo utaje plačevanja prispevkov, saj je v letu 2002, kot je razvidno iz tabele 2, več kot 25% delovno aktivnega prebivalstva v Bolgariji opravljalo delo pri delodajalcih, ki za svoje zaposlene niso plačevali prispevkov za socialno varnost ali so plačevali nižje prispevke na podlagi minimalne nacionalne plače (Assenova & McKinnon, 2007, str. 390-391).

Spoznanje, da se bo pokojninski sistem srečeval z vedno večjimi finančnimi pritiski zaradi staranja prebivalstva, je vlado privedlo do odločitev za uvedbo obsežne reforme pokojninskega sistema v letu 2000. Reforma je vsebovala preoblikovanje obstoječega PAYG sistema, uvedbo zasebnih naložbenih pokojninskih shem in odpravo zgodnjega upokojevanja za delavce, ki opravljajo nevarne poklice oziroma prenos le-tega iz prvega stebra v drugi steber k poklicnim shemam, financiranim s strani delodajalca. Z reformo se je pokojninski sistem preoblikoval iz enostebnega v večstebni sistem (Holzmann & Guven, 2009, str. 61).

V okviru pokojninske reforme so sprejeli naslednje ukrepe (Tafradjyski et al., 2001, str. 6-7):

- reforma sedanjega PAYG pokojninskega sistema oz. prvega stebra s tesnejšim povezovanjem pokojnin in prispevkov, izboljšanjem zbiranja prispevkov in upravljanja sistema, izboljšanje formule za izračun pokojnin, omejevanje predčasnega upokojevanja;
- preusmeritev deleža prispevkov v obvezno naložbeno pokojninsko zavarovanje z individualnimi računi oz. drugi steber;
- uvedba prostovoljnega sistema zavarovanja, tako imenovani tretji steber, ki temelji na prostovoljnih prispevkih z individualnimi računi.

Glavni cilji reforme so bili zagotoviti vzdržnost pokojninskega sistema in izboljšati povezavo med vplačanimi prispevki in pokojninami ter spodbujanje zaposlenih, da ostanejo dlje časa delovno aktivni in s tem dlje plačujejo prispevke. Med zelenimi cilji reforme sta bila tudi uvajanje bolj strogih pogojev za pridobitev pokojninskih pravic in odprava predčasnega upokojevanja (Assenova & McKinnon, 2007, str. 390-391).

4.1.2 Značilnosti pokojninske reforme

4.1.2.1 Prvi steber

Prvi steber je bil reformiran v letu 2000, drugi steber pa je bil uveden leta 2002. **Upokojitvena starost** se je od leta 2000 postopoma povečala s 60 na 63 let za moške (do leta 2005) in s 55 na 60 let za ženske (do leta 2009).

Upravičenost do starostne pokojnine je pogojena s številom kvalifikacijskih točk, ki so opredeljene kot vsota starosti in dobe plačevanja prispevkov. Moški morajo zbrati 100 točk,

kar pomeni 37 let delovne dobe ob dosegu upokojitvene starosti, medtem ko morajo ženske zbrati 94 točk, kar pomeni 34 let delovne dobe ob doseženi upokojitveni starosti (Holzmann & Guven, 2009, str. 71).

Slika 2: Program upokojitvene starosti po letih in številu točk v Bolgariji

leto	moški		ženske	
	minimalna starost	točke	minimalna starost	točke
2000	60,5	98	55,5	88
2001	61	99	56	89
2002	61,5	100	56,5	90
2003	62	100	57	90
2004	62,5	100	57,5	91
2005	63	100	58	92
2006	63	100	58,5	93
2007	63	100	59	94
2008	63	100	59,5	94
2009	63	100	60	94

Vir: E.Palmer, Pension Reform and the Development of Pension Systems. Bulgaria Country Study, 2007, str. 11.

Obdobje za izračun pokojnine se je razširilo od najboljših 3 let izmed zadnjih 15 let delovne dobe pred letom 1997, na celotno delovno dobo po letu 1997, kar je okrepilo povezavo med prispevki in pokojninami. S podaljšanjem obdobja so odvzeli možnost vplivanja na višino pokojnine, saj je v preteklosti lahko nekdo tekom delovne dobe plačeval prispevke na podlagi minimalne plače in nato tri leta pred upokojitvijo vplival na višino pokojnine z vplačevanjem visokih prispevkov (Palmer, 2007, str. 7).

Leta 2000 so uvedli **ново točkovno formulo za izračun pokojnine**, na podlagi katere so ponovno izračunali vse pokojnine. Pokojnino tako določajo trije elementi (Hristoskov, 2008; Peer Review, 2008):

- obdobje plačevanja prispevkov (vsako leto prinaša 1% povprečnega mesečnega dohodka zavarovanca), s tem naj bi spodbudili ljudi k daljšemu sodelovanju v pokojninskem zavarovanju, saj vsako leto dela neposredno vpliva na višino pokojnine;
- posameznikov koeficient (razmerje med posameznikovim dohodkom in povprečnim nacionalnim dohodkom v času delovne dobe), ki je količinski indikator prispevkov oseb v sistemu pokojninskega zavarovanja in naj bi spodbujal zaposlene, da zahtevajo od svojih delodajalcev plačilo prispevkov na podlagi dejanske plače in ne na podlagi minimalne nacionalne plače;
- povprečen nacionalni dohodek v zadnjih 12-ih mesecih pred upokojitvijo - element, ki ustvarja povezavo med ravno pokojnin in finančnimi zmožnostmi sistema.

Posameznikov koeficient je izračunan na osnovi posameznikovega dohodka za vsa leta plačevanja prispevkov po 1. januarju 1997 do upokojitve. Za obdobje pred 1. januarjem 1997 pa na podlagi treh najboljših let v zadnjih 15-ih letih (Noncheva & Satcheva, 2003, str. 50).

Od januarja 2007 dalje se je **odmerna stopnja** povečevala za 1,5% za vsako leto čez doseženo delovno dobo 37 let za moške in 34 let za ženske. Januarja 2008 se je odmerna stopnja za vsako dodatno leto povečala na 3%, leta 2009 pa na 5%. S tem ukrepom naj bi spodbudili ljudi k poznejši upokojitvi (Holzmann & Guven, 2009, str. 71).

Predčasna upokojitev ni dovoljena, razen za posebni kategoriji, kot sta vojska in policija, kjer je upokojitev možna bolj zgodaj, z manj leti delovne dobe. Vendar naj bi leta 2010 preusmerili predčasno upokojevanje za posebne kategorije iz prvega v drugi steber k poklicnim shemam (Palmer, 2007, str. 10).

Nadomestitvena stopnja, izražena kot razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo, se je v obdobju tranzicije zmanjšala in dosegla najnižjo raven leta 1997, ko je znašala 29,3%. Po letu 1998 je nadomestitvena stopnja postopoma naraščala in v letu 2005 dosegla raven 43,4% povprečne plače (Nikolova, 2009, str. 94). Pred reformo je bil cilj, da bi bila kombinirana stopnja nadomestitve v vseh pokojninskih stebrih v višini 60% zavarovančeve plače, vendar je bila v letu 2007 le 44,4% (Assenova & McKinnon, 2007, str. 392).

Pred reformo leta 2000 je bila **prispevna stopnja** 39%, kar je predstavljalo relativno visoko prispevno stopnjo. Zaradi negativnega vpliva visoke prispevne stopnje na konkurenčnost dela in ustvarjanja spodbud k utaji prispevkov, se je prispevna stopnja v letu 2007 znižala na 23%. Od tega 14,95 odstotnih točk prispevkov plača delodajalec in 8,05 odstotnih točk zaposleni. Izmed vseh prispevkov se 5 odstotnih točk preusmeri na drugi steber (univerzalna shema), medtem ko v poklicne sheme plačujejo prispevke izključno delodajalci (Holzmann & Guven, 2009, str. 69).

Pred reformo so pokojnine usklajevali glede na prihodke v PAYG shemi in glede na državni proračun. Od leta 2000 do 2006 je bilo **usklajevanje pokojnin** odvisno od rasti cen (75%) in rasti plač (25%) v preteklem letu. Leta 2007 je bilo usklajevanje pokojnin odvisno od prihodkov v PAYG in presežka v državnem proračunu. Od leta 2008 dalje pa poteka usklajevanje na podlagi švicarske formule, kar pomeni, da se pokojnine usklajujejo upoštevaje 50% rast cen in 50% rast plač (Hristoskov, 2008).

Ob dosegu kriterijev za upokojitev so posamezniki upravičeni do pokojnin na podlagi najnižje zajamčene starostne pokojnine, katere višina je opredeljena v letnem proračunu za socialno varnost. Posamezniki, ki ne izpolnjujejo teh zahtev, so upravičeni do **minimalne pokojnine**, ki znaša 85% najnižje starostne pokojnine, ob pogoju, da imajo vsaj 15 let delovne dobe in so dosegli starost 65 let. V letu 2006 je bil znesek te pokojnine 85 levov, kar je znašalo 24%

povprečne plače. Najvišja pokojnina, ki jo določa prvi steber, ne sme preseči 35% najvišjega dohodka zavarovanca v preteklem letu (Holzmann & Guven, 2009 str. 72).

Bolgarija zagotavlja **socialne pokojnine** za ljudi, starejše od 70 let, ki niso bili zavarovani oziroma niso dosegli zakonsko določenega obdobja plačevanja prispevkov. Do te pokojnine so upravičeni, če je njihov povprečni dohodek na družinskega člana nižji od minimalne zajamčene plače v zadnjih 12 mesecih. Vlada letno določi znesek, namenjen socialnim pokojninam. Januarja 2006 je starostna socialna pokojnina znašala približno 63 levov, kar je predstavljalo 17,7% povprečne plače (Holzmann & Guven, 2009, str.64-69). Leta 2005 je socialne pokojnine prejelo 485 tisoč upravičencev, kar je predstavljalo 17,5% vseh pokojnin (Nikolova, 2009, str. 93).

4.1.2.2 Drugi steber

Reforma 2000 je uvedla tudi dve shemi v drugem stebru pokojninskega sistema: poklicne sheme, ki so bile uvedene leta 2000 in univerzalne ali odprte sheme, ki so bile uvedene 2002 in so obvezne za osebe, rojene po 31. decembru 1959. V drugem stebru so pokojnine rezultat posameznikovih prispevkov, naložb in pričakovane življenjske dobe po upokojitvi.

Ob koncu leta 2006 so sredstva v obveznem drugem stebru znašala 1024,5 milijonov levov oziroma 2,1% BDP, izmed osmih delujočih pokojninskih skladov sta dva največja pokojninska sklada upravljala 42% vseh sredstev (Holzman & Guven, 2009, str. 71).

4.1.2.3 Tretji steber

Bolgarija je v letu 1994 uvedla prostovoljni privatni pokojninski steber. Shema je odprta za vse starejše od 15 let in ni pogojena z delovnim razmerjem posameznika. Prispevek mora znašati vsaj 10% minimalne plače. Zavarovanci lahko prispevajo mesečno ali v drugačnih intervalih, odvisno od pravil sklada. Pavšalni prispevki v večjih zneskih so prav tako mogoči. Zavarovanci so upravičeni do pokojnine po dosegu starosti 58 let za moške in 55 let za ženske. Leta 2006 je na trgu delovalo osem pokojninskih družb za upravljanje skladov, od katerih sta imeli dve v lasti kar 71% celotnih sredstev. Leta 2005 je sodelovalo v prostovoljnih skladih 549.851 ljudi, kar je predstavljajo 10,3% delovno sposobnega prebivalstva Bolgarije. Ob koncu leta 2006 so znašala sredstva skladov 497,9 milijonov levov oziroma 1% BDP (Holzmann & Guven, 2009, str. 69).

4.1.3 Pričakovani učinki reforme in načrti za prihodnost

V letu 2005 je bilo v prvem stebru 2,6 milijona aktivnih zavarovancev, kar znaša 48,3% delovno sposobnega prebivalstva oziroma 83,5% delovno aktivnega prebivalstva. Izmed vseh vključenih v prvi steber jih je 2,2 milijona oziroma 84,6% sodelovalo tudi v obveznem drugem in/ali tretjem stebru (Holzmann & Guven, 2009, str. 71).

Zadnja leta so si v Bolgariji prizadevali predvsem za izboljšanje prilagodljivosti bolgarskega pokojninskega sistema v skladu s spreminjajočimi se potrebami trga dela. Zato so bili njihovi cilji usmerjeni pretežno v (Bankov, 2009, str. 327-328):

- spodbujanje gospodarske aktivnosti, povečanje stopnje zaposlenosti in hkrati zmanjšanje brezposlenosti ter vključitev oseb, ki so trenutno brezposelne na trg dela;
- zmanjševanje sive ekonomije in posledično povečanje prihodkov pokojninskega sistema zaradi povečanja števila aktivnih zavarovancev;
- zagotavljanje primernih pokojnin, ki bodo povečale motiviranost zaposlenih za sodelovanje v sistemu pokojninskega zavarovanja, vključno s sistemom prostovoljnega pokojninskega zavarovanja.

Bolgarija je uspešno delovala v vseh treh smereh in tako dosegla prve rezultate. Med leti 2006 in 2008 so ustvarili 194.000 novih delovnih mest, prav tako je zaradi povečanega nadzora okrog 150.000 ljudi zapustilo sivo ekonomijo oziroma začelo plačevati prispevke. Povečala se je tudi stopnja zaposlenosti med starejšimi delavci (55 - 64 let), in sicer z 20,8% izmed vseh v tej starostni skupini v letu 2000 na 39,6% do leta 2008 (Bankov, 2009, str. 328).

Leta 2006 je bil ustanovljen ločen del proračuna kot del davčne rezerve, sredstva v njem pa se bodo uporabila za podporo javnemu pokojninskemu sistemu v primeru demografskega pritiska. Po medinstitucionalnem dogovoru se bo ta ločeni račun preoblikoval v samostojni Demografski rezervni sklad s samostojnim upravljanjem (Bankov, 2009, str. 329).

V letu 2009 so v Bolgariji sprejeli dodatne spremembe v pokojninskem sistemu, s 1. aprilom se je povečala odmerna stopnja v pokojninski formuli z 1% na 1,1%, socialne in minimalne pokojnine so se povečale za 10%, s 1. julijem so vse pokojnine povečali za 9,7% (Ilijev & Neykov, 2009, str. 6).

Bolgarska vlada se bo morala srečevati še z velikimi in težkimi izzivi na pokojninskem področju. Čeprav je bila ustanovitev rezervnega sklada korak v pravo smer, bo vlada ujeta med pritiske za zmanjšanje primanjkljaja, dvig pokojnin in zahtev za zmanjšanje prispevkov ter povečanje transferjev iz državnega proračuna (Assenova & McKinnon, 2007, str. 394).

4.2 HRVAŠKA

Hrvaška je od nekdanje Jugoslavije podedovala pokojninski sistem, ki se financira na PAYG osnovi. Po prehodu države v tržno gospodarstvo so se izdatki za pokojnine začeli povečevati z 9,7% BDP v letu 1994 na 12,8% v letu 2000. V tem obdobju so se prihodki v pokojninski sistem zmanjšali z 8,1% BDP na 7,3% BDP.

Ob spoznanju, da deficit ne bo vzdržen in se bo sistem zaradi staranja prebivalstva v prihodnosti soočal z velikimi izzivi, je vlada v letu 1995 začela proces pokojninske reforme. Reforma prvega stebra se je pričela leta 1998, v letu 2002 pa so uvedli obvezno naložbeno

pokojninsko varčevanje (drugi steber) in prostovoljno shemo za dopolnitev dveh obveznih shem (Holzmann & Guven, 2009, str. 89).

4.2.1 Motivacija za reforme in demografski trendi

Razmerje med aktivnimi zavarovanci in upokojenci se je od leta 1980 zmanjšalo s 4,04 na 3 do leta 1990, nato na 1,38 do leta 1999 ter na 1,3 do leta 2009 (Stubbs & Zrinščak, 2006, str. 7-8). Število aktivnih zavarovancev se je od leta 1990 do 2009 zmanjšalo za približno 22%, medtem ko se je število upokojencev povečalo za 79%.

Tabela 4: Število aktivnih zavarovancev in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med zavarovanci in upokojenci na Hrvaškem, v obdobju 1990 - 2009

	1990	1993	1996	1999	2002	2005	2006	2007	2008	2009
aktivni zavarovanci (1)	1969	1698	1479	1406	1422	1499	1538	1579	1604	1530
upokojenci (2)	656	795	889	1018	1042	1081	1100	1122	1148	1174
(1)/(2)	3,0	2,14	1,66	1,38	1,37	1,39	1,4	1,41	1,4	1,3

Vir: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, 2009; Z. Anusic et al., Pension Reform in Croatia, 2003, str.16.

Primanjkljaj pokojninskega sistema se je povečal z 1,6% BDP od leta 1994 na 5,5% BDP do leta 2000. Naraščanje primanjkljaja je bilo v veliki meri posledica povečanja izdatkov, čeprav so se v obdobju od leta 1996 do 2000 nekoliko zmanjšali tudi prihodki, predvsem zaradi zmanjšane zaposlenosti v formalnem sektorju, kar je bila posledica prestrukturiranja podjetij in s tem naraščanja brezposelnosti ter prehoda v sivo ekonomijo (Holzmann & Guven, 2009, str. 90). Kot je razvidno iz tabele 5, so se izdatki za pokojnine povečali z 9,9% BDP od leta 1990 na 12,9% BDP do leta 1999, nato so se pričeli postopoma zmanjševati, tako so v letu 2006 izdatki za pokojnine znašali 11,3% BDP.

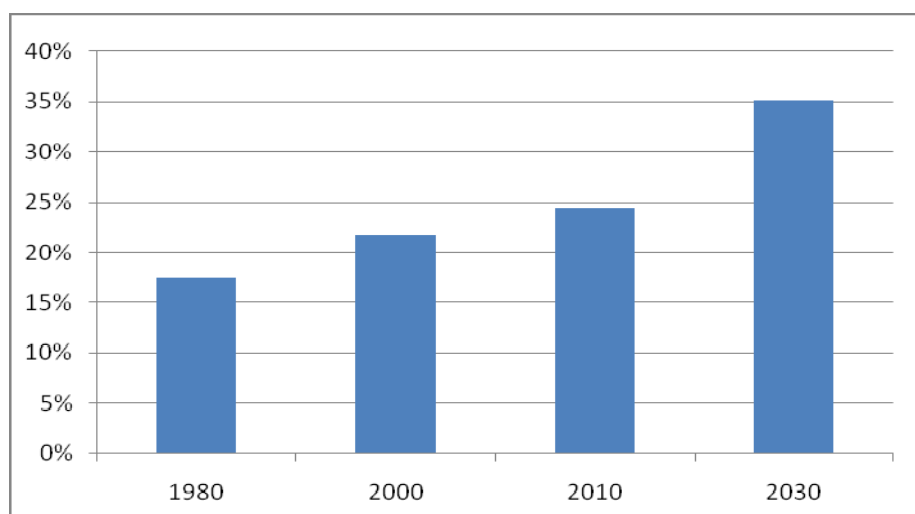
Tabela 5: Izdatki za pokojnine kot % BDP na Hrvaškem, v obdobju 1990 - 2006

	1990	1993	1996	1999	2002	2003	2004	2005	2006
izdatki za pokojnine	9,9	7,3	9,3	12,9	12,7	12,2	11,9	11,7	11,3

Vir: G. Matković et al., Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji, 2009, str. 9; Z. Anusic et al., Pension Reform in Croatia, 2003, str. 16.

Na Hrvaškem se je stopnja starostne odvisnosti (število prebivalcev, starejših od 65 let, glede na prebivalstvo staro med 15-64 let) povečala s 17,4% od leta 1980 na 21,7% do leta 2000, in se bo po napovedih do leta 2010 povečala na 24,4% ter do leta 2030 na 35,2% (Fultz & Ruck, 2001, str. 22).

Slika 3: Projekcije stopnje starostne odvisnosti na Hrvaškem, v obdobju 1980 – 2030

Vir. E. Fultz & M. Ruck, *Pension reform in Central and Eastern Europe*, 2001, str. 22.

Glavni vzrok za povečanje pritiska na pokojninski sistem so demografski trendi. Drugi razlogi so še (Anusic, O'Keefe & Madzarevic-Sujster, 2003, str. 18):

- delež prebivalstva starejšega od 55 let se bo po ocenah dvignil s 25% na 40% med letoma 1995 in 2035;
- brezposelnost je naraščala od 11,1% v letu 1990 na približno 22% v letu 2001. Trend je skupaj s porastom dela v neformalnem sektorju, zmanjšal prihodke v pokojninskem sistemu, saj se je zmanjšalo število aktivnih zavarovancev;
- pokojninski sistem so uporabili za zmanjšanje brezposelnosti, in sicer z odkupi delovne dobe za starejše delavce v podjetjih, upokojevali so delavce, ki so ostali brez zaposlitve zaradi prestrukturiranja oziroma zaprtja podjetij;
- zaradi vojne je bil lažji dostop do privilegiranih in invalidskih pokojnin. Do konca leta 1999 je skoraj 20% upokojujencev prejelo privilegirane pokojnine.

Posebnost na Hrvaškem je velik delež privilegiranih upokojujencev, ki so v letu 2008 predstavljali 15,5% vseh upokojujencev. Izdatki za njihove pokojnine so v letu 2008 znašali okrog 20% vseh izdatkov za pokojnine. Največji delež med privilegiranimi upokojujenci predstavljajo domobranski upokojujenci, in sicer 5% vseh upokojujencev, izdatki za njihove pokojnine pa so v letu 2008 znašali 4,8 milijarde kun oziroma 14,5% vseh izdatkov za pokojnine. Privilegirani upokojujenci imajo poleg visokih pokojnin tudi nižjo zakonsko določeno upokojujivno starost, kar negativno vpliva na prihodke v pokojninskem sistemu in znižuje število delovno aktivnega prebivalstva (Bađun, 2009, str. 1).

Junija 2009 je povprečna neto pokojnina na Hrvaškem znašala 2.166 kun oziroma 40% povprečne neto plače, kar pa ne vključuje privilegiranih upokojujencev, katerih povprečna neto pokojnina je znašala 3.525 kun, domobraska pokojnina pa kar 5.861 kun, kar je 2,7 krat več kot pokojnina za upokojujence iz pokojninskega zavarovanja. Število domobraskih upokojujencev se je od leta 2003 do leta 2009 podvojilo (Bađun, 2009, str. 3).

Tabela 6: Število privilegiranih upokojencev na Hrvaškem, v obdobju 2003 - 2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
privilegirani upok.	176.364	174.391	175.807	173.775	175.729	178.919	180.061
- domobranski upok.	30.865	33.155	37.961	42.920	51.892	59.246	64.494

Vir: M. Bađun, *Korisnici mirovina koji su pravo na mirovinu ostvarili pod povoljnijim uvjetima*, 2009, str. 3.

Izdatki za pokojnine so v letu 2008 znašali 32,8 milijarde kun oziroma 9,6% BDP, od katerih je bilo 6,9 milijarde kun namenjenih za privilegirane pokojnine, medtem ko so prihodki za pokojnine znašali 20,15 milijarde kun (Bađun, 2009, str. 6).

Podobno kot drugi PAYG sistemi je imel tudi hrvaški sistem nizke meje za starostno upokojitev (60 let za moške in 55 let za ženske). Za pridobitev polne starostne pokojnine pa je bilo potrebno doseči 40 let delovne dobe za moške in 35 let za ženske. Prav tako je imel sistem določene dodatke k delovni dobi neglede na dejansko vplačane prispevke (za opravljanje del, ki so lahko povzročila telesne poškodbe, za težke delovne pogoje, posebne privilegirane poklice, podvajanje delovne dobe za veterane in politične zapornike). V devetdesetih letih so se razmere poslabšale z vojno, recesijo, gospodarskim prestrukturiranjem in privatizacijo. Skupaj z »velikodušno« politiko za pridobitev pokojnin se tak pokojninski sistem ni mogel upirati vrsti negativnih šokov (Anusic et al, 2003, str. 15).

Ob spoznanju teh izzivov je bila nujno potrebna reforma, zato je vlada leta 1995 pričela s pripravo pokojninske reforme. Julija 1998 je Sabor sprejel Zakon o pokojninskem zavarovanju, katerega cilj je določiti nov okvir za sistem pokojninskega zavarovanja na Hrvaškem. Osnovni koncept predvidenih sprememb v PAYG sistemu je bil zmanjšanje odvisnosti pokojnin izključno od prvega stebra in njegove postopne, delne zamenjave z obveznimi naložbenimi pokojninskimi stebri in uvedbo prostovoljnega naložbenega pokojninskega stebra (Anusic et al., 2003).

4.2.2 Značilnosti pokojninske reforme

4.2.2.1 Prvi steber

Spremembe, uvedene v PAYG steber z Zakonom o pokojninskem zavarovanju iz leta 1998, so obsegale (Anusic et al., 2003, str. 27-30):

Postopno povečevanje **upokojitvene starosti** za moške s 60 na 65 let in s 55 na 60 let za ženske. Od leta 2000 se je upokojitvena starost vsako koledarsko leto povišala za 6 mesecev. Upokojitvena starost je leta 2009 dosegla raven 65 let za moške in 60 za ženske. Vendar s tem niso rešili problema, ki ga predstavlja razlika v upokojitvi med spoloma, saj se ženske upokojijo pet let prej kot moški, njihova pričakovana življenjska doba pa je osem let daljša od moške, kar pomeni, da bodo dvakrat dlje prejemale pokojnine kot moški (Holzmann & Guven, 2009, str. 94).

Zmanjšanje delovne dobe za **upravičenost do pokojnine** in odprava upravičenosti glede na samo dolžino delovne dobe. Zavarovana oseba ima pravico do pokojnine, ko doseže predvideno upokojitveno starost in ko dopolni najmanj 15 let delovne dobe. Poleg tega je bila preklicana pravica do starostne pokojnine na podlagi delovne dobe, ki je omogočala upravičenost do starostne pokojnine moškim s 40 leti delovne dobe in ženskam s 35 leti.

Pregled **predčasnih upokojitvenih pravic**, vključno s postopnim povečevanjem predčasne upokojitvene starosti s 55 na 60 let za moške in s 50 na 55 let za ženske, spreminjanje pravic do predčasne upokojitve ter povečanje letnega zmanjšanja pokojnine zaradi zgodnje upokojitve. Moški imajo pravico do predčasne starostne pokojnine pri 60 letih, po zaključenih 35 letih delovne dobe in ženske v starosti 55 let, po zaključenih 30 letih delovne dobe. Starostna meja za zgodnjo upokojitev se je prav tako povečevala postopoma za 6 mesecev na leto do leta 2009. Prav tako se je leta 1998 povečalo **zmanjšanje pokojnin ob predčasni upokojitvi** z 1,33% na 3,6% za vsako leto predčasne upokojitve, vendar so nato leta 2008 odbitke zmanjšali na 1,8%. Sistema bonusov za podaljšanje delovne dobe po doseženi upokojitveni starosti Hrvaška nima.

Obdobje za izračun pokojnine se je razširilo od najboljših 10 zaporednih let na polno delovno dobo. Z razširitvijo obdobja za izračun pokojnine se bo okrepila tudi povezava med prispevki in pokojninami. Prvotni predlog je zajemal takojšnjo vključitev polne delovne dobe v formulo, vendar so se kasneje raje odločili za postopno povečevanje. Od leta 2000 se je obdobje za izračun vsako koledarsko leto povečalo za 3 leta, tako bo v letu 2010 zajemalo celotno delovno dobo.

Sprememba v pokojninski formuli PAYG. Stara formula se je nadomestila s točkovno formulo. Za zavarovance v obeh obveznih stebrih velja dvodelna formula. Za opravljeno delovno dobo po starem sistemu se uporabi točkovna formula na enak način kot za osebe, ki ostanejo samo v prvem stebru. Pokojnina iz prvega stebra je v novem dvostebnem sistemu sestavljena iz dveh delov: prvi del je vezan na višino plače in dolžino delovne dobe, medtem ko je drugi del v večji meri odvisen od dolžine delovne dobe po uvedbi drugega stebra (Matković et al., 2009, str. 96).

Usklajevanje pokojnin poteka na podlagi švicarske formule, upošteva 50% rast cen in 50% rast plač. Nadomestitveno razmerje, razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo, se je od leta 1999 do 2006 zmanjšalo z 42,8% na 40,8%. Zaradi načina usklajevanja pokojnin v PAYG sistemu se bo po napovedih nadomestitveno razmerje zmanjšalo na 38% do leta 2012 (Matković et al., 2009, str. 99).

Prispevna stopnja od leta 2001 znaša 20%, vendar vplačani prispevki zadostujejo le za 60% izdatkov javnega pokojninskega sklada, preostanek (okrog 6% BDP) pa se financira iz državnega proračuna (Matković et al., 2009, str. 94).

Za obe obvezni shemi pokojninskega zavarovanja znaša **prispevna stopnja** 20% bruto plače, od tega se 5 odstotnih točk prenese v drugi obvezni naložbeni steber. Starejši posamezniki, ki so vključeni samo v prvi steber, plačajo prispevke v višini 20% bruto plače (Holzmann & Guven, 2009, str. 94).

Hrvaška zagotavlja **minimalno pokojnino** iz sistema socialnega zavarovanja, njena višina je odvisna od dolžine zavarovalne dobe. Ta pokojnina je dostopna samo tistim aktivnim zavarovancem, ki so ostali v starem sistemu, tj. tistim, ki prispevke vplačujejo v celoti zgolj v prvi (javni) steber. Osebe, ki so v novem sistemu, tj. del prispevkov namenjajo tudi v drugi (privatni) steber, niso upravičene do takšne minimalne pokojnine. Te osebe bodo lahko deležne prejemkov iz splošne sheme socialnega varstva, ki je dostopna vsem državljanom (Stanovnik, 2009, str. 24).

4.2.2.2 Drugi steber

Leta 2002 je bilo uvedeno obvezno naložbeno pokojninsko zavarovanje, ki temelji na individualnem varčevanju, za vse zavarovance, mlajše od 40 let. Zavarovanci med 40 in 50 letom starosti so se lahko prostovoljno odločili, ali bodo sodelovali v novem sistemu, vendar po vključitvi v drugi steber, tega ne morejo več zapustiti. Uvedba obveznega privatnega pokojninskega sistema je zahtevala delitev prispevkov javnega pokojninskega sistema za mlajše zavarovance, tako se del prispevkov akumulira na individualnem računu zavarovanca, kar bo posamezniku prineslo drugi del starostne pokojnine (Golubovič, 2009, str. 36). Pokojnine iz drugega stebra so odvisne od višine vplačanih prispevkov, naložbenih prihodkov in pričakovane življenjske dobe ob upokojitvi. Ob upokojitvi se akumulirana sredstva pretvorijo v življenjsko rento.

Do julija 2002 je bilo licenciranih sedem obveznih pokojninskih skladov, ki so imeli 837.237 novih članov, od katerih je bilo 721.177 mlajših od 40 let, 116.060 pa je bilo starih od 40 do 50 let. Pričakovana udeležba starostne skupine od 40 do 50 let v drugem stebru je bila približno 50%, vendar se jih je do takrat vključila manj kot tretjina. Razlog za nizko udeležbo v drugem stebru je bilo nezaupanje prebivalcev v pokojninski sistem (Guardiancich, 2007, str. 126).

4.2.2.3 Tretji steber

Prostovoljni tretji steber je bil prav tako kot drugi steber uveden leta 2002. V njem lahko sodelujejo vsi odrasli državljani in delodajalci, ki lahko plačujejo prispevke v imenu zaposlenih. Pokojnine se lahko izplačajo iz sheme, ko se posameznik upokoji oziroma ko doseže starost 50 let. Sredstev ni mogoče dvigniti pred 50-im letom starosti, razen v primeru posameznikove smrti ali invalidnosti.

Sredstva, zbrana na posameznikovem računu v tretjem stebru, se investirajo s strani pokojninskih skladov. Pokojninski skladi so lahko odprti (nimajo omejitev glede članstva) ali zaprti (imajo omejitve glede članstva, običajno so odprti le za zaposlene enega ali več

delodajalcev). Junija 2008 je obratovalo 6 odprtih pokojninskih skladov s 117.478 udeleženci in 727 milijoni kun premoženja (0,3% BDP) ter 13 zaprtih pokojninskih skladov s 15.000 udeleženci in 128 milijoni kun sredstev (0,05% BDP). V prostovoljno zavarovanje je bilo vključenih 8% delovno sposobnega prebivalstva. Večina (63,7%) sredstev tretjega stebra se vlaga v hrvaške obveznice in depozite, kljub temu, da so naložbene omejitve bolj liberalne kot tiste v drugem naložbenem stebru (Holzmann & Guven, 2009, str. 96).

4.2.3 Pričakovani učinki reform in načrti za prihodnost

Najpomembnejši kratkoročni učinki reforme pokojninskega sistema so: povečanje povprečne upokojitvene starosti novih upokojencev v obdobju po letu 1998, postopoma so se zmanjšali izdatki za pokojnine s 13,9% BDP v letu 2001 na 11,1% BDP v letu 2007, zmanjšalo se je tudi nadomestitveno razmerje, kar vpliva na posameznikovo odločitev o upokojitvi in s tem lahko spodbuja k poznejši upokojitvi in povečuje udeležbo starejših delavcev na trgu dela. Na Hrvaškem je 86.400 oziroma 12,4% prebivalcev starejših od 65 let brez kakršnegakoli dohodka, zato namerava vlada v prihodnosti uvesti socialne pokojnine. Nadaljnji cilji so usmerjeni v nadaljnje spodbujanje zaposlovanja starejših delavcev, prav tako pa tudi zmanjšanje vrednosti privilegiranih pokojnin (Bodiroga-Vukobrat, 2009, str. 10-11).

V letu 2009 so na Hrvaškem označili obvezni drugi steber za napako in najavili spremembo zakonodaje, ki bi omogočila nacionalizacijo pokojninskih sredstev, vendar so bili načrti hrvaške vlade deležni številnih kritik. Z nameravano likvidacijo obveznega drugega stebra bi vlada zakrpal proračunske luknje in pridobila denar za redno izplačilo pokojnin, kar je vneslo v pokojninski sistem veliko negotovost, mednarodni finančni javnosti pa sporočilo o zaskrbljujočih razsežnostih hrvaške proračunske krize. A kritiki opozarjajo, da vračanje v prvi steber ne bo odpravilo težav, temveč bo prevailo njihovo reševanje na prihodnje generacije. V času visokega proračunskega primanjkljaja je ideja o zablembi zasebnih pokojninskih prihrankov zelo vabljiva, znižala pa bi tudi t. i. tranzicijski strošek drugega stebra, ki v kriznih časih očitno postaja pretežko breme (Bešter, 2009).

4.3 MAKEDONIJA

V obdobju socializma je makedonski pokojninski sistem temeljil na medgeneracijski solidarnosti oziroma PAYG sistemu. Vendar se je zaradi demografskih trendov in socialno-ekonomskih dejavnikov pojavila nujnost po reformi pokojninskega sistema. V primeru Makedonije rast prebivalstva stagnira, kar bo povzročilo staranje prebivalstva in povečanje števila upokojencev. Poleg tega življenjska doba nenehno narašča, zaradi česar bo pokojninska blagajna v prihodnosti še bolj obremenjena. Po napovedih se bo pričakovana življenjska doba od leta 2001 do leta 2040 povečala za 5 let (Pulejkov, 2007, str. 5; Apostolska, 2008).

Tako kot v številnih drugih tranzicijskih državah, je proces privatizacije prinesel določene posledice. Razmerje med številom zaposlenih in upokojenci se je hitro zmanjševalo. Leta 1993 se je prvič v zgodovini pokazala finančna kriza makedonskega pokojninskega sistema.

Povečala se je ozaveščenost o nujnosti reform pokojninskega sistema, saj je postalo jasno, da je ohranjanje takšnega PAYG sistema nemogoče (Pulejkov, 2007, str. 5).

4.3.1 Motivacija za reforme in demografski trendi

V Makedoniji se je število prebivalcev od leta 1994 povečalo s 1,95 milijona na 2,04 milijona do leta 2006. V istem obdobju se je število delovno sposobnega prebivalstva (15 - 64 let) povečalo z 1,29 milijona na 1,42 milijona oziroma za 10%, medtem ko se je število starejših od 65 let povečalo za 38%, s približno 165 tisoč na 228 tisoč (Women and men in Macedonia, 2008).

Makedonija se šteje kot "mlada država", leta 1998 je imela 33% prebivalstva pod starostjo 20 let, vendar napovedi kažejo, da se bo delež starega prebivalstva (nad 60 let) povečal s 13% od leta 1998 na 23% do leta 2020 (Jano, 2007, str. 111).

Makedonija je doživela enega največjih padcev zaposlenosti v obdobju od leta 1991 do leta 1998. V 7 letih se je stopnja brezposelnosti povečala za 30 odstotnih točk. Leta 1998 je bilo brezposelnih skoraj 35% delovno sposobnega prebivalstva (CRPM, 2006).

Stopnja zaposlenosti se je nato od leta 1997 do leta 2007 povečala, in sicer s 53,7% na 55,7%. Prav tako se je v istem obdobju povečalo število aktivnega prebivalstva za 13%, s približno 801 tisoč na 907 tisoč, medtem ko se je število delovno aktivnega prebivalstva povečalo za 15%, s 512 tisoč na 590 tisoč (Macedonia in figures, 2008).

Število aktivnih zavarovancev v pokojninskem sistemu se je od leta 1990 do 2001 zmanjšalo za 31%, s 571 tisoč na 393 tisoč, do leta 2010 se bo število aktivnih zavarovancev po napovedih zopet povečalo na 494 tisoč. V istem obdobju se je število upokojencev povečalo za 46%, s 166 tisoč na 242 tisoč, in se bo po napovedih do leta 2010 povečalo na 281 tisoč. Razmerje med številom aktivnih zavarovancev na upokojenca je bilo leta 1990 3,4, do leta 1995 se je zmanjšalo na 2, do leta 2001 na 1,6, medtem ko se bo do leta 2010 povečalo na 1,8. Za makedonski pokojninski sistem sta imela oba omenjena dejavnika negativen vpliv: število aktivnih zavarovancev se je zmanjšalo in število upokojencev se je povečalo, kar je ustvarjalo in povečevalo finančno vrzel.

Tabela 7: Število aktivnih zavarovancev in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med zavarovanci in upokojenci v Makedoniji, v obdobju 1990 - 2010

	1990	1995	2001	2007	2010
število aktivnih zavarovancev (1)	571	428	393	424	494
število upokojencev (2)	166	219	242	272	281
(1)/(2)	3,4	2,0	1,6	1,6	1,8

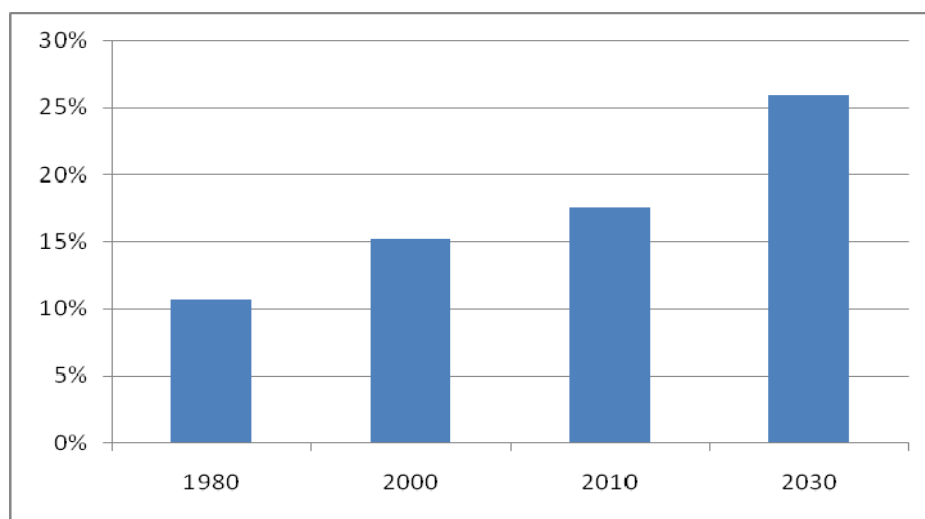
Vir: Z. Apostolska, Budgetary aspects of the Macedonian Pension Reform, 2008; CRPM, 2006.

V letu 2007 je bilo izmed vseh upokojencev 53% starostnih upokojencev, 20% upokojencev je prejelo invalidske pokojnine in 27% družinske pokojnine (Golubović, 2009, str. 57).

Izdatki za pokojnine so leta 2001 znašali 8,7% BDP, medtem ko so prihodki znašali 7,5% BDP. V letu 2010 bodo po napovedih izdatki znašali 8,1% BDP, prihodki pa 7,8% BDP, vendar pa se bodo izdatki do leta 2030 povečali na 9,4%, medtem ko bodo prihodki znašali 7,7%, kar bo ustvarilo primanjkljaj v višini 1,6% BDP. Do leta 2040 se bo po napovedih primanjkljaj podvojil na 3,2% BDP (Apostolska, 2008).

Pričakovana stopnja starostne odvisnosti, izražena kot razmerje med starejšimi od 65 let glede na prebivalstvo, staro med 15-64 let, se je od leta 1980 z 10,7% povečala na 15,2% v letu 2000, in se bo po napovedih do leta 2010 povečala na 17,6% ter do leta 2030 na 25,9% (Fultz & Ruck, 2001, str. 22).

Slika 4: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Makedoniji, v obdobju 1980 - 2030

Vir. E. Fultz & M. Ruck, Pension reform in Central and Eastern Europe, 2001, str. 22.

4.3.2 Značilnosti pokojninske reforme

Med letoma 1993 in 1998 so bili v Makedoniji izvajani začasni ukrepi, usmerjeni v kratkoročno stabilnost sistema. Dejanska reforma pokojninskega sistema se je uradno začela leta 1997, ko je bil odobren projekt za reformo pokojninskega sistema, ustanovljen v okviru Ministrstva za delo in socialno politiko. Projekt je bil skupno delo makedonske vlade, strokovnjakov iz pokojninskega in invalidskega sklada, svetovalnih podjetij, sindikatov in drugih skupin, ki se jih je dotikala reforma. Pravni okvir reforme je bil sprejet leta 2000 in se nato začel izvajati s 1. januarjem 2006. Cilji novega sistema so bili ustanovitev obveznega privatnega naložbenega sklada, varovanje interesov vseh udeležencev v pokojninskih načrtih, ki naj zagotavljajo finančno in socialno varnost svojim članom, zagotovitev pokojnin članom glede na dolžino plačevanja prispevkov in višino vplačanih prispevkov, varnost premoženja pokojninskega sklada in diverzifikacijo tveganja ter vzpostavitev dolgoročne finančne stabilnosti sistema (Pulejkov, 2007, str. 7).

Makedonija je leta 2000 sprejela sklep o uvedbi tristebnega pokojninskega sistema, ki poleg medgeneracijske solidarnosti vključuje še obvezno privatno pokojninsko zavarovanje, ki temelji na individualnem varčevanju posameznika, ter prostovoljno pokojninsko zavarovanje (Golubovič, 2009, str. 37).

4.3.2.1 Prvi steber

Reforma prvega stebra je bila usmerjena v povečanje starostne meje za upokojitev, zmanjšanje nadomestitvene stopnje in spremembo načina usklajevanja pokojnin.

Upokojitvena starost se je od leta 1996 do leta 2007 postopoma povečala s 60 na 64 let za moške in s 55 na 62 let za ženske, ob pogoju **minimalne delovne dobe 15 let**. **Obdobje za izračun pokojnine** se je povečalo iz najboljših 10 let na celotno delovno dobo. Za vsako leto dela po že doseženi upokojitveni starosti se posamezniku pokojninska osnova poveča za 1,8% (Golubovič, 2009, str. 39-40).

Povečanje starostne meje za upokojitev je med ljudmi povzročilo veliko nezadovoljstvo, saj so hkrati **odpravili tudi možnost predčasnega upokojevanja**. Kljub negativnim odzivom pa makedonska vlada ne namerava popustiti, temveč napoveduje, da bo povišala starostno mejo za upokojevanje na 65 let za oba spola. V Makedoniji je bilo leta 2007 okoli 269.600 upokojencev, kar je 13,7% celotne populacije (Medijsko ogledalo, 2007).

Skupna **prispevna stopnja** je znašala 21,2% bruto plače. Za tiste, ki sodelujejo v obeh stebrih oziroma so po zakonu dolžni sodelovati v obeh stebrih, se stopnja prispevkov razdeli med oba stebra, in sicer 13,78 odstotnih točk gre v prvi steber, preostalih 7,42 odstotnih točk pa se prenese v drugi steber. Od leta 2009 se bo prispevna stopnja postopoma zmanjševala, po naslednji shemi.

Tabela 8: Predvideno zmanjšanje prispevne stopnje v Makedoniji

	Prispevna stopnja v %	I. steber v %	II. steber v %
2009	19	12,35	6,65
2010	17,5	11,38	6,13
2011	15	9,75	5,25

Vir: N. Markovska & B. Petroska, Pension system in Republic of Macedonia.

Pred reformo so se pokojnine usklajevale s formulo, ki je upoštevala 80% rast cen in 20% rast plač. Povprečna pokojnina je predstavljala samo 53% povprečne plače. Vendar so zaradi pritiska javnosti, pokojnine so namreč zelo zaostajale za plačami, način **usklajevanja pokojnin** leta 2008 spremenili in prešli na švicarsko formulo, ki usklajuje pokojnine upoštevaje 50% rast cen in 50% rast plač (Golubovič, 2009, str.40).

Nadomestitvena stopnja je leta 2001 znašala 57,4%, do leta 2008 se je nato zmanjšala na 55%, medtem ko se bo po napovedih do leta 2010 nadomestitvena stopnja povečala na 61,8% (Apostolska, 2008; Golubović, 2009, str. 53).

Makedonija zagotavlja **minimalne pokojnine**, do katerih so upravičeni posamezniki, ki izpolnjujejo pogoje za starostno pokojnino, vendar je njihova pokojnina nižja od 35% povprečne plače. V letu 2008 je minimalne pokojnine prejelo 82.110 upokojencev, kar je 30% vseh upokojencev (Markovska & Petroska, Pension system in Republic of Macedonia).

4.3.2.2 Drugi steber

Sistemska reforma v Makedoniji se je začela izvajati v prvi polovici leta 2005 z uvedbo drugega stebra, medtem ko se je vplačevanje prispevkov v drugi steber začelo 1. januarja 2006. Vsem zaposlenim, ki so bili vključeni v sistem pokojninskega zavarovanja pred 1. januarjem 2003, je bila dana možnost, da se odločijo, ali bodo ostali člani le v prvem stebru ali se bodo vključili v oba stebra pokojninskega sistema. V drugem stebru člani lahko izberejo enega izmed dveh pokojninskih skladov, v katerega bi radi vlagali svoje prispevke. Vsi vključeni v pokojninski sistem po 1. januarju 2003 so se morali obvezno vključiti v drugi steber pokojninskega zavarovanja, odločali so lahko samo o tem, v kateri pokojninski sklad bodo vplačevali prispevke. Člani drugega stebra imajo pravico prenosa svojih prispevkov iz enega v drugi pokojninski sklad. Reformiran sistem je v glavnem narejen za mlade, novo zaposlene ljudi, in za zaposlene, ki imajo pred vstopom v drugi steber le nekaj let delovne dobe. Za starejše zaposlene z visoko delovno dobo je smiselno, da ostanejo v eno stebrnem sistemu, če upoštevamo dejstvo, da bodo imeli v novem sistemu manj časa za akumulacijo zadostnih sredstev na varčevalnih računih do upokojitve (Apostolska, 2009, str. 263).

Vplačani prispevki se tako razdelijo med javni pokojninski sistem in drugi pokojninski steber. Vendar že od ustanovitve dalje drugi steber spremljajo nasprotovanja. Ugotovili so, da je zanimanje za drugi steber izredno majhno, ker je v državi zelo veliko neprijavljenih delavcev. Lastniki podjetij velikokrat ne plačujejo prispevkov v obvezni javni sistem, še manj pa v drugi steber, kar je postavilo pod vprašaj prihodnost zaposlenih (Medijsko ogledalo, 2007).

Vseh udeležencev v drugem stebru je bilo 31. decembra 2008 195.140, od katerih jih je bilo 66.300 prostovoljno vključenih v drugi steber in 128.840 obveznih članov. Sredstva pokojninskih skladov so konec leta 2008 znašala okrog 80 milijonov evrov (Markovska & Petroska, Pension system in Republic of Macedonia).

4.3.2.3 Tretji steber

Celotna struktura pokojninskega sistema vključuje tudi prostovoljno naložbeno pokojninsko zavarovanje, tako imenovani tretji steber, katerega zakon je bil sprejet januarja 2008. Primarni cilji tretjega stebra so: zagotovitev višjega dohodka ob upokojitvi za ljudi, ki so pripravljene in zmožni vlagati dodatna sredstva za večjo materialno varnost oziroma višji življenjski standard

po upokojitvi ter zagotovitev višjih pokojnin osebam, ki niso zajete v obvezno naložbeno pokojninsko zavarovanje (Apostolska, 2009, str. 268).

Tretji steber deluje na prostovoljni osnovi, brez opredeljene prispevne stopnje, saj je ta odvisna od odločitve vsakega posameznika. Vključitev v tretji steber je na voljo brez omejitev vsakomur med 18 in 70 letom starosti. Posamezniku se lahko pokojnine iz tretjega stebra izplačajo 10 let prej kot je to dovoljeno v obveznem pokojninskem sistemu, t.j. ob dosegu 54 let za moške in 52 let za ženske (Markovska & Petroska, Pension system in Republic of Macedonia).

4.3.3 Pričakovani učinki reforme

Pričakovani rezultati pokojninske reforme v Makedoniji so bili vzpostavitev dolgoročne stabilnosti pokojninskega sistema. Večstebni sistem pokojninskega zavarovanja, kot kombinacija PAYG sistema in zasebnega financiranja, naj bi vodil k večjemu zaupanju ljudi do pravic, ki izhajajo iz pokojninskega sistema in pripomogel k varnosti zavarovanih oseb. Nekatere zasnove nove reforme so se prenesle iz starega pokojninskega sistema: obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, pravice izplačila pokojnin so odvisne od trajanja in obsega vloženih prispevkov, socialna pravičnost ter spoštovanje konvencij in priporočil ILO. Hkrati pa je nov sistem skladen z ustavo Republike Makedonije, v skladu s katero imajo vsi državljani pravico do socialne varnosti in socialnega zavarovanja. Uresničitev ciljev reforme bi pomenila dolgoročne prednosti za posameznike, ki sodelujejo v pokojninskem sistemu, kakor tudi dolgoročne učinke na gospodarstvo. Pričakovane prednosti za posameznike so večja varnost, diverzifikacija tveganj in povečanje preglednosti nad sistemom. Pričakovane prednosti za gospodarstvo pa so vzdržnost pokojninskega sistema, povečanje nacionalnih prihrankov, povečanje vlaganj (investicij), gospodarska rast in bolj učinkovit trg dela (Apostolska, 2009, str. 262).

4.4 SRBIJA

Kot vsi pokojninski sistemi v svetu se je tudi v Srbiji skozi desetletja pokojninski sistem spreminjal in prilagajal. Velike spremembe v pokojninskem sistemu so nastopile po letu 2000. Leta 2000 so bili v pokojninskem sistemu prisotni veliki dolgovi in neredna izplačila pokojnin, visok delež izdatkov za pokojnine, nizke vrednosti pokojnin, visoke nadomestitvene stopnje, relativno visoke prispevne stopnje, neracionalno upokojevanje in velik delež invalidskih pokojnin. Pravice za upokojevanje so bile zelo velikodušne, sistem je imel široke možnosti za pridobitev beneficiranega staža, veliko je bilo izogibanja plačevanju prispevkov, razširilo se je delo v sivi ekonomiji, zavarovancev v pokojninskem sistemu je bilo malo in število upokojencev se je povečevalo (Stanić et al., 2009, str. 15-16).

Javni pokojninski sistem v Srbiji je razdeljen na tri pokojninske zavarovalne sklade, in sicer na zaposlene, samozaposlene in kmete. Iz javnega pokojninskega sistema je ločeno financiran vojaški sklad.

4.4.1 Motivacija za reforme in demografski trendi

Stopnja rodnosti v Srbiji se je zmanjšala z 1,7 v letu 1995 na 1,5 v letu 2005, pričakovana življenjska doba se je povečala s 66,2 let za moške in 70 let za ženske v letu 1971 na 70 let za moške in 75,4 let za ženske v letu 2005. Povprečna starost srbskega prebivalstva se je povečala s 30 let v letu 1970 na 40,6 let v letu 2005. Omenjene spremembe so povečale pritisk na PAYG pokojninski sistem (Lisica & Malbašič, 2008, str. 355).

Prebivalstvo Srbije se je od leta 1991 zmanjšalo s 7,6 milijona na 7,4 milijone do leta 2008. Število zaposlenih se je od leta 1991 do leta 2008 zmanjšalo za 19%, s 2,47 milijona na približno 2 milijona, medtem ko se je v istem obdobju število upokojencev povečalo za 22%, z 1,06 milijona na 1,3 milijone. Razmerje med zaposlenimi in upokojenci se je zmanjšalo s 3,6 v letu 1980 na 2,33 v letu 1991 ter na 1,53 v letu 2008.

Tabela 9: Število delovno aktivnega prebivalstva in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med delovno aktivnimi in upokojenci v Srbiji, v obdobju 1980 - 2008

	1980	1991	2000	2008
delovno aktivno prebivalstvo (1)	2194	2474	2097	1999
število upokojencev (2)	610	1063	1264	1306
(1)/(2)	3,60	2,33	1,66	1,53

Vir: Socio-economics trend 2002, str.27; Statistical yearbook of Serbia 2009.

Leta 2000 so starostni upokojenci predstavljali 43% vseh upokojencev iz zavarovanja zaposlenih, do leta 2008 se je njihov delež povečal na 50,5% vseh upokojencev. V zavarovanju zaposlenih je delež invalidskih upokojencev znašal preko 40% v drugi polovici 80-ih let, medtem ko se je od leta 2000 zmanjšal z 32% na 25,6% do leta 2008 (Stanić et al, 2009, str. 22). Glavni razlog za veliko število invalidskih upokojencev v preteklosti so bili zelo široko definirani pogoji za pridobitev invalidske pokojnine, kar je posameznikom omogočalo lahek dostop do invalidskih pokojnin.

Tabela 10: Upokojenci iz zavarovanja zaposlenih po vrstah pokojnine (v tisočih) v Srbiji, v obdobju 2000 - 2008

	2000	2002	2004	2006	2007	2008
vsi upokojenci	1264	1256	1241	1268	1291	1306
od tega: starostni upokojenci	545	561	560	608	639	660
invalidski upokojenci	404	390	371	350	341	334

Vir: K. Stanić et al., Penzijski sistem u Srbiji, 2009, str. 23.

Izdatki za pokojnine kot % BDP so se povečali z 8,5% v letu 2001 na 11,9% do leta 2008. Vendar so v zadnjih letih prispevki zadoščali za manj kot 60% pokojninskih izdatkov, razlika je bila tako financirana iz državnega proračuna (Hirose, 2009, str. 115).

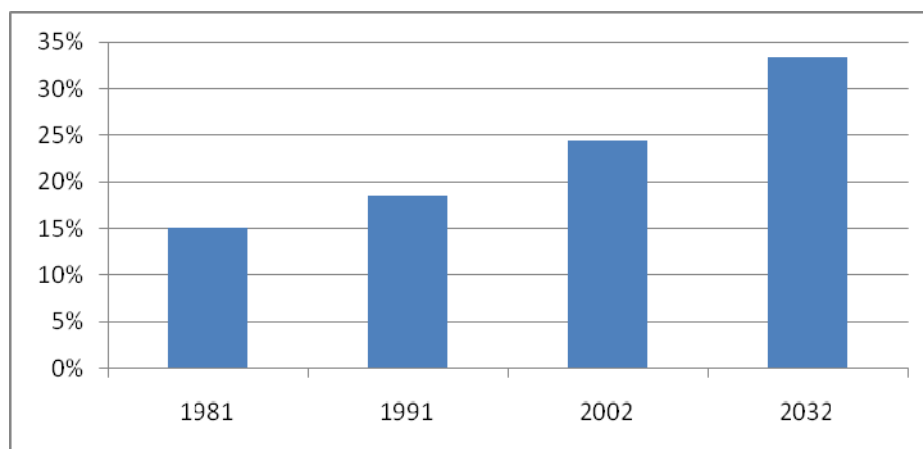
Tabela 11: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Srbiji, v obdobju 2001 - 2008

	2001	2003	2005	2007	2008
izdatki za pokojnine	8,5	11,2	11,0	11,1	11,9

Vir: G. Matković et al., *Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji, 2009, str. 24.*

Pričakovana stopnja starostne odvisnosti, izražena kot razmerje med starejšimi od 65 let glede na prebivalstvo, staro med 15-64 let, se je od leta 1980 povečala s 15,1% na 18,5% do leta 1991 in nato na 24,4% do leta 2002 ter se bo po napovedih do leta 2032 povečala na 33,3% (Stanić et al, 2009, str. 25).

Slika 5: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Srbiji, v obdobju 1981 – 2032

Vir: K. Stanić et al., *Penzijski sistem u Srbiji, 2009, str. 23.*

4.4.2 Značilnosti pokojninske reforme

V Srbiji so se leta 2000 lotili obsežne reforme obveznega javnega stebra in vzpostavitve prostovoljnega privatnega tretjega stebra pokojninskega sistema. Cilj reforme je bil izboljšanje vzdržnosti pokojninskega sistema, zmanjšanje prerazporeditvenih učinkov in vzpostavitev tesnejše povezave med vplačanimi prispevki in višino pokojnine (Stanić et al., 2009, str. 16).

4.4.2.1 Prvi steber

Prve zakonske spremembe so bile uvedene konec leta 2001. Z vidika finančne vzdržnosti sistema sta bili pomembni dve spremembi: podaljšanje upokojitvene starosti in sprememba usklajevanja pokojnin.

Upokojitvena starost je bila leta 2001 v prvem koraku povečana za tri leta (brez prehodnega obdobja), s 55 na 58 let za ženske ter s 60 na 63 let za moške. Istočasno je bila **minimalna upokojitvena starost** spremenjena s 50 na 53 let. Na ta način se je Srbija približala drugim državam v tranziciji, ki so začele s temi spremembami bolj zgodaj in jih uvajale postopoma (Stanić et al., 2009, str. 17).

Leta 2005 so bile sprejete dodatne zakonske rešitve v smeri zmanjšanja »velikodušnosti« javnega pokojninskega sistema, ki so vključevale nadaljnje povečanje upokojitvene starosti. **Upokojitvena starost** se postopoma povišuje in bo do leta 2011 dosegla 60 let za ženske in 65 let za moške, **z minimalno delovno** dobo 15 let. Zavarovanci lahko izpolnijo pogoje za **predčasno upokojitev** s 53-imi leti starosti ob pogoju, da so dosegli polno delovno dobo 35 let za ženske in 40 let za moške. Prav tako se lahko posamezniki upokojijo neglede na starost, pod pogojem, da so dosegli 45 let delovne dobe. Med upokojenci, ki prejemajo starostne pokojnine je bilo v letu 2008 37,7% mlajših od 65 let. Izdatki za pokojnine so v letu 2008 znašali 11,9% BDP (Matkovič et al., 2009, str. 41).

Način **usklajevanja pokojnin** se je po letu 2000 velikokrat spremenil. Od usklajevanja na podlagi plač so prešli na kvartalno usklajevanje na podlagi švicarske formule, nato so se na podlagi sprememb iz leta 2005 odločili za postopno zmanjševanje ponderja plač, tako da je od leta 2009 predvideno usklajevanje pokojnin samo na podlagi rasti cen. Usklajevanje pokojnin se od konca leta 2005 izvaja dvakrat letno (Matkovič et al., 2009, str. 39).

Nadomestitvena stopnja za starostne upokojence s polno delovno dobo, izražena kot razmerje med prvo pokojnino in zadnjo plačo, je leta 2008 znašala nekaj več kot 70%. Razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo je v letu 2008 znašalo 58% in je nekoliko nižje zaradi tega, ker so v povprečne pokojnine vključene vse vrste pokojnin (Matkovič et al., 2009, str. 40).

Prispevna stopnja za pokojninsko in invalidsko zavarovanje je bila znižana z več kot 32% v letu 2001 na 22% v letu 2004. Vendar se s prispevki v Srbiji pokriva tudi zdravstveno zavarovanje upokojencev (Stanić et al., 2009, str. 13).

Socialnih pokojnin Srbija ne zagotavlja, medtem ko pomemben del pokojninskega sistema predstavljajo **minimalne pokojnine**. Ko zavarovanec izpolni pogoje za upokojitev in je ob tem njegova pokojnina pod zakonsko predpisano mejo, ima pravico do prejema minimalne pokojnine in sicer ob izpolnjevanju dveh pogojev: dosežena zakonsko predpisana upokojitvena starost in minimalna delovna doba 15 let.

V sklopu zakonskih sprememb v obdobju od 2001 do 2003 je bila zagotovljena minimalna pokojnina v višini 20% povprečne plače. S spremembami konec leta 2005 so minimalno pokojnino povečali na 25% povprečne plače, vendar je bila zaradi usklajevanja dvakrat letno, dejansko nekje med 20 in 22%. Do leta 2011 bodo minimalne pokojnine, v primeru zmanjšanja pod 20% povprečne plače, usklajevali tudi izredno (Matkovič et al., 2009, str. 37).

Novi Zakon o pokojninsko-invalidskem zavarovanju je bil sprejet aprila 2003. Cilji zakonskih sprememb iz leta 2003 so bili vzpostavitev bolj čvrste povezave med vplačanimi prispevki in višino pokojnine, pravičnejši, spodbudnejši in enostavnejši način izračuna pokojnin, uravnotežena razporeditev bremena med davkoplačevalci, zmanjšanje liberalnih in redistributivnih elementov v sistemu, ustvarjanje spodbud za daljšo udeležbo starejših v

pokojninskem sistemu ter odpiranje možnosti za prostovoljno zavarovanje (Stanić et al., 2009, str. 18-19).

Med najpomembnejše spremembe v letu 2003 sodi uvedba **nove formule za izračun pokojnin**, ki temelji na točkovnem sistemu. Višina pokojnine je tako pogojena s številom točk posameznika pomnoženih z vrednostjo točke na dan, ko dosežejo pravico do pokojnine. Točke posamezniki dobijo na podlagi dolžine delovne dobe in višine vplačanih prispevkov, upoštevajoč razmerje med plačo posameznika in povprečno plačo v tistem obdobju (Stanić et al., 2009, str. 19).

Nominalna vrednost pokojnine je določena kot število posameznikovih točk pomnoženih z vrednostjo točke, ki je izračunana tako, da zagotavlja enake pokojnine starim in novim upokojencem. Zakon je predvideval, da se točka usklajuje na isti način kot pokojnine, saj bi se tako odpravilo razlike med upokojenci z enako delovno zgodovino neglede na čas upokojitve. S tem pristopom se je Srbija priključila državam s t.i. točkovnim sistemom (Matković et al., 2009, str. 38).

Obdobje za izračun pokojnine se je razširilo na celotno delovno dobo in ne samo na najboljših 10 let, kar omogoča boljšo povezavo med vplačanimi prispevki in višino pokojnin, saj tako lahko izločimo vpliv tistih, ki v delu svoje kariere dosežajo višjo plačo. Po novem zakonu je tudi predvideno, da se za vsako leto delovne dobe po opravljenih 40 letih delovne dobe, višina pokojnine povečuje, s tem naj bi zaposlene spodbudili k daljši delovni aktivnosti (Matković et al, 2009, str.38). Prav tako je vključitev celotne delovne dobe v izračun pokojnin pomembna pri zmanjševanju in preprečevanju sive ekonomije, saj pripisuje večji pomen vplačanim prispevkom, ki so neodvisni od tega, ali je zaposleni na začetku ali na koncu delovne dobe.

S 1. januarjem 2008 je bila združena administracija vseh treh pokojninskih zavarovalnih skladov (zaposlenih, samozaposlenih in kmetov) v en sklad, imenovan Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje. Finančna konsolidacija zavarovalnih skladov bo predvidoma zaključena do 1. januarja 2011 (Hirose, 2009, str. 110).

4.4.2.2 Drugi steber

V obdobju pokojninske reforme 2001 - 2003 so po zgledu drugih držav v tranziciji tudi v Srbiji razmišljali, da se pokojninski sistem ne bi opiral samo na tekoče financiranje pokojnin iz prvega stebra, temveč da se uvedeta tudi drugi in tretji steber.

Ideja o hitri uvedbi drugega stebra ni bila sprejeta iz več razlogov. Zaradi velikih dolgov do upokojencev in visokega deficita v prvem stebru so bili ocenjeni stroški uvedbe drugega stebra previsoki. Financiranje stroškov prehoda na sistem ni bilo izvedljivo niti z zmanjšanjem pokojnin niti s povečanjem prispevkov, ki so že tako preveč obremenjevali plače. Uvedbo drugega stebra v Srbiji omejujeta tudi nerazvitost finančnih trgov in pomanjkanje investicijskih možnosti. V tem obdobju država ni imela administrativnih

kapacitet za nadzor in kontrolo drugega stebra, prav tako je uvedbo omejevalo nezaupanje prebivalstva do varčevanja. Politično ni bilo sprejemljivo, da se prebivalce obveže k obveznemu varčevanju v privatnih skladih ob vseh negativnih izkušnjah s hiperinflacijo, odvzemom varčevanja v devizah in krajo skozi piramidne sheme, ki so bile podprte tudi s strani države (Matkovič et al., 2009, str. 43).

V tem času so se pojavili tudi prvi sumi glede učinkov uvedbe drugega stebra in prve analize, ki niso prikazovale zadovoljivih prednosti ob uvedbi drugega stebra v drugih državah.

4.4.2.3 Tretji steber

V Srbiji se je prostovoljno pokojninsko zavarovanje začelo razvijati na osnovi Zakona o pokojninskem zavarovanju iz leta 2001. Potrebni ukrepi za uvedbo tretjega stebra so bili sprejeti leta 2005, zahtevan regulativni okvir pa je bil uveden leta 2006. S pokojninskimi skladi upravljajo izključno za to specializirane pokojninske družbe, njihov delovanje pa nadzira Narodna banka Srbije (Matkovič et al., 2009, str. 42).

Tretji steber pokojninskega sistema v Srbiji je še v razvoju in je leta 2009 obsegal okrog 163.000 članov, sredstva desetih skladov so znašala 6,5 milijarde dinarjev oziroma 0,2% BDP (Vukojičić, 2009, str. 166).

4.4.3 Pričakovani učinki reform in načrti za prihodnost

Leta 2008 je bilo v državnem PAYG sistemu 1,57 milijona upokojencev (upoštevaje vse tri zavarovalne sklade), od tega največji del (80%) predstavljajo upokojenci iz zavarovanja zaposlenih. Glede na vrsto pokojnine največji delež predstavljajo starostni upokojenci, in sicer 55% vseh upokojencev. Delež invalidskih upokojencev znaša 23% vseh upokojencev, kar je posledica »velikodušnosti« pokojninskega sistema v preteklosti. Izmed vseh upokojencev jih je polno delovno dobo (40 let za moške in 35 let za ženske) doseglo samo 261 tisoč. Med starostnimi upokojenci jih je polno delovno dobo doseglo 40,4%, izmed vseh upokojencev pa le 20% (Stanić et al., 2009, str. 8-9).

Z zakonskimi spremembami je bilo razširjeno obvezno pokojninsko zavarovanje, saj je bila uvedena obveznost plačevanja prispevkov tako za avtorske honorarje in pogodbeno delo, kot tudi za delo preko mladinskih in študentskih organizacij, razen za mlajše od 27 let, ki se redno šolajo. Pogodbeno delo in delo preko študentskih organizacij je bilo v preteklosti razširjen način za izogibanje plačilu prispevkov. Na osnovi tega zakona so se povečali prihodki pokojninskega sistema in tudi sama pravičnost sistema.

Z zakonom je prav tako uvedena možnost, da lahko prispevke za pokojninsko zavarovanje vplačuje kdorkoli, neodvisno od delovnega razmerja. Na ta način je v prvi steber vključena prostovoljnost pokojninskega zavarovanja.

Konec leta 2005 je bil sprejet Zakon o plačilu prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje za posamezne kategorije zaposlenih. Na osnovi tega zakona se je država obvezala

vplačati prispevke vsem tistim, ki so bili prijavljeni v pokojninsko zavarovanje, vendar jim delodajalci v obdobju od leta 1991 do 2003 niso plačevali prispevkov.

Zakon je bil dopolnjen v letu 2009, s katerim je bilo sprejeto 10% povečanje pokojnin na podlagi uredbe vlade iz oktobra 2008, kot tudi zamrznitev vrednosti pokojnin v letu 2009 (Stanić et al., 2009, str. 19-22).

V prihodnosti je predvideno nadaljevanje parametričnih reform prvega stebra, ki bodo dodatno zmanjšale pravice pokojninskega sistema, spodbujale k poznejši upokojitvi in vzpostavile avtomatični mehanizma prilagajanja. Predviden je nadaljnji razvoj tretjega stebra z vse večjo udeležbo prebivalcev, razvojem novih naložbenih pokojninskih mehanizmov in razvijanje življenjskega zavarovanja, prihrankov in investicijskih skladov (Lisica & Malbašič, 2009, str. 357).

4.5 ROMUNIJA

Romunija je iz obdobja socializma podedovala javni pokojninski sistem, ki se financira na PAYG osnovi. Po prehodu iz centralno-planskega gospodarstva v tržno gospodarstvo se je število zaposlenih na neformalnem trgu dela povečalo, kar je privedlo do padca prihodkov v pokojninskem sistemu z 9,3% BDP v letu 1992 na 6,3% BDP v letu 1998, medtem ko so se odhodki gibali okoli 7% BDP. Ob spoznanju, da pokojninski sistem, ki ponuja razmeroma ugodne pokojnine, ima nizko upokojitveno starost in ohlapne pogoje za pridobitev pokojnin, zaradi staranja prebivalstva dolgoročno ne bo vzdržen, so se v Romuniji odločili za reformo pokojninskega sistema v letu 2000 (Holzmann & Guven, 2009, str. 211).

4.5.1 Motivacija za reforme in demografski trendi

Prebivalstvo Romunije se je v obdobju od 1990 do 2008 zmanjšalo za 1,8 milijona, s 23,2 milijona v letu 1990 na 21,4 milijona v letu 2008. Do leta 2050 se bo po napovedih prebivalstvo Romunije zmanjšalo za nadaljnjih 4-5 milijonov prebivalcev, kar pomeni, da bo samo še 16-17 milijonov prebivalcev. Število prebivalcev se postopoma zmanjšuje zaradi padajoče rodnosti in izseljevanja. Stopnja rodnosti v Romuniji se je zmanjšala z 2,3 novorojenčka na žensko v letu 1989 na 1 novorojenčka na žensko v letu 2008. Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka se je povečala z 22,3 let v letu 1990 na skoraj 26 let v letu 2008. Pričakovana življenjska doba se je v Romuniji povečala s 70 let v letu 1990 na 74 let v letu 2008 in se še naprej povečuje. Podatki nam prikazujejo hiter upad v številu prebivalstva in hitro staranje prebivalstva v zadnjih 20 letih (APAPR, 2009).

V prvih letih tranzicije so se prihodki v pokojninskem sistemu zmanjšali, predvsem zaradi prestrukturiranja številnih podjetij in povečanja brezposelnosti, kar je vodilo k razširitvi neformalnega trga dela. Z željo, da bi omilili posledice prestrukturiranja podjetij, je vlada veliko delavcev predčasno upokojila.

Število delovno aktivnega prebivalstva se je od leta 1990 do 2007 zmanjšalo za 40%, z 8,2 milijona na 4,9 milijona, medtem ko se je število upokojencev povečalo za 56%, s 3,7 milijona v letu 1990 na 5,8 milijona do leta 2007. Razmerje med delovno aktivnimi in upokojenci se je v istem obdobju zmanjšalo z 2,22 na 0,85 (Romania - Statistical yearbook 2008).

Tabela 12: Število delovno aktivnega prebivalstva in upokojencev (v tisočih) ter razmerje med delovno aktivnimi in upokojenci v Romuniji, v obdobju 1990 - 2007

	1990	1993	1996	1999	2002	2005	2007
delovno aktivno prebivalstvo (1)	8156	6672	5939	4761	4568	4559	4885
število upokojencev (2)	3679	4476	5417	5941	6378	6067	5745
(1)/(2)	2,22	1,49	1,10	0,80	0,72	0,75	0,85

Vir: Romania - Statistical yearbook 2008.

Z namenom lažjega obvladovanja nastalih sprememb je vlada leta 1992 povečala prispevno stopnjo s 14% na 28%, vendar kljub temu prihodki niso zadoščali, tako je v letu 1995 primanjkljaj v pokojninskem sistemu znašal 0,2% BDP. Izdatki za pokojnine so se od leta 1991 povečali s 5,9% BDP na 7,4 % BDP do leta 2004.

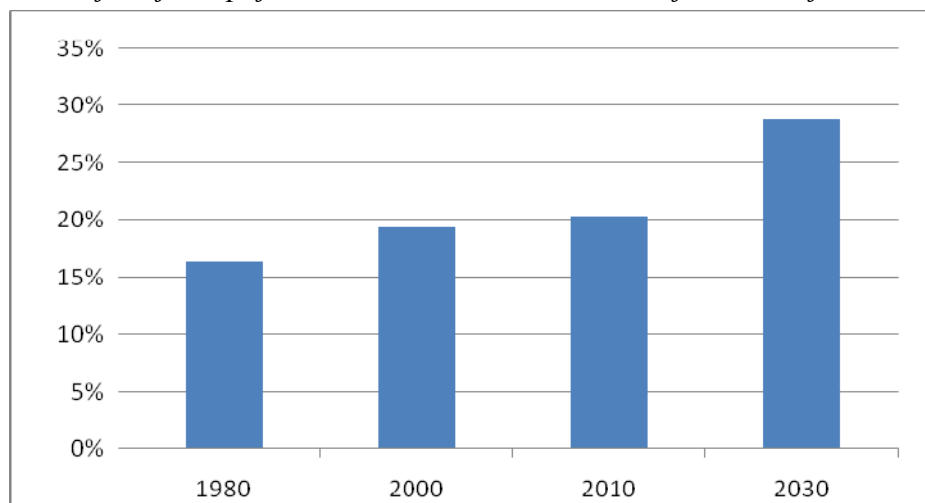
Tabela 13: Izdatki za pokojnine kot % BDP v Romuniji, v obdobju 1991 - 2004

	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2004
izdatki za pokojnine	5,9	5,6	5,8	5,4	6,9	6,5	7,0	7,4

Vir: M. S. Stanculescu & L. Pop, The Transition Process and Changes in Income, Income Inequality and Poverty: The Case of Romania, 2009, str. 182.

Prebivalstvo Romunije se stara, stopnja starostne odvisnosti (razmerje med starejšimi od 65 let in prebivalstvom, starim med 15 in 64 let) se je povečala s 16,3% v letu 1980 na 19,3% do leta 2000 in se bo po napovedih do leta 2010 povečala na 20,3% ter na 28,8% do leta 2030 (Fultz & Ruck, 2001, str. 22).

Slika 6: Projekcije stopnje starostne odvisnosti v Romuniji, v obdobju 1980 - 2030

Vir. E. Fultz & M. Ruck, *Pension reform in Central and Eastern Europe*, 2001, str. 22.

Pokojninski sistem v Romuniji se je tako srečeval s podobnimi slabostmi kot druge države v tranziciji. Med njimi so (Holzmann & Guven, 2009, str. 212):

- nizka upokojitvena starost, ki je upokojencem omogočala prejemanje pokojnin daljše obdobje;
- »velikodušne« pokojnine, ki so ustvarjale spodbude za zgodnje upokojevanje in s tem še povečale obdobje prejemanja pokojnin;
- obdobje za izračun pokojnin, ki je temeljilo na petih letih delovne dobe, kar je oslabilo povezavo med vplačanimi prispevki in pokojninami ter ustvarjalo spodbudo za utajo dohodkov in prehod iz formalnega v neformalni sektor;
- ohlapni pogoji za upravičenost do invalidskih pokojnin, kar je privedlo do velikega števila invalidskih upokojencev;
- pokojninski sistem je bil razdrobljen in je omogočal posebne privilegije za določene poklice.

Ob spoznanju teh izzivov je vlada leta 2000 pripravila reformo pokojninskega sistema. Reforma je bila usmerjena v povečanje upokojitvene starosti, podaljšanje delovne dobe, potrebne za pridobitev polne pokojnine, uvedbo novih pogojev za pridobitev starostne pokojnine in nadomestitev tradicionalne formule z novo točkovno formulo. Leta 2006 je vlada sprejela zakonodajo za uvedbo obveznega naložbenega pokojninskega zavarovanja, ki je začel delovati maja 2008 (Holzmann & Guven, 2009, str. 212-213).

4.5.2 Značilnosti pokojninske reforme

4.5.2.1 Prvi steber

Upokojitvena starost se od 1. aprila 2001 postopoma povečuje za 3 mesece na leto, in sicer z 62 na 65 let za moške in s 57 na 60 let za ženske, nova raven bo dosežena do leta 2014. Prav

tako se podaljšuje **dolžina delovne dobe za upravičenost do polne pokojnine** za 6 mesecev na leto, in sicer s 30 na 35 let delovne dobe za moške ter s 25 na 30 let za ženske, nova raven bo tako dosežena leta 2014. S tem naj bi zmanjšali stroške pokojninskega sistema in ustvarili spodbudo za posameznike, da ostanejo dlje na trgu dela in si s tem povečajo pokojnino. **Minimalna delovna doba** za upravičenost do pokojnine ob doseženi upokojitveni starosti se bo prav tako postopoma povečevala z 10 na 15 let do leta 2014 (Holzmann & Guven, 2009, str. 220).

Leta 2000 so v tradicionalnem PAYG stebru zamenjali **formulo za izračun pokojnine** z novo formulo, ki temelji na točkovnem sistemu. Posameznikove točke so določene za vsako leto delovne dobe na podlagi posameznikove plače v razmerju do povprečne plače v državi. Posamezniki, ki so dopolnili polno delovno dobo (30 let za moške, 25 let za ženske) in ki so prejeli povprečno plačo za vsako leto ter se upokojili ob zakonsko določeni upokojitveni starosti, tako dobijo eno pokojninsko točko. Ob upokojitvi je vsota letnih točk deljena s 30 leti za moške in 25 leti za ženske ter prilagojena posebnim razmeram (zgodnja ali pozna upokojitev, smrt hranitelja, itd.) Končno število pokojninskih točk je nato pomnoženo z vrednostjo pokojninske točke, ki je uradno določena na letni ravni (Fultz, 2006, str. 64).

Vrednost pokojnine je tako pogojena glede na znesek vplačanih prispevkov posameznika skozi celotno delovno dobo v razmerju do prispevkov, ki jih plačajo drugi delavci. Na vrednost pokojnine posameznika vplivata dva elementa: število let delovne dobe in dohodek osebe glede na dohodke drugih delavcev za vsako leto dela. V skladu z zakonom vrednost točke ne bi smela pasti pod 45% povprečne bruto plače, vendar tega cilja v preteklosti niso uresničevali. Prav tako so pokojnine obstoječih upokojencev prilagodili novemu točkovnemu sistemu in vrednosti točke.

Način usklajevanja pokojnin ni natančno določen, saj se pokojnine usklajujejo glede na spremembo vrednosti točke, ki je povezana s pričakovano stopnjo inflacije v naslednjem obdobju (Zaman, 2009, str. 8).

V preteklosti se je predčasno upokojevanje v veliki meri uporabljalo za absorpcijo presežka delovne sile v podjetjih, ki jih je bilo potrebno prestrukturirati. Pokojnine so temeljile na najboljših 5 letih izmed zadnjih 10 let delovne dobe, kar je vplivalo na to, da so ljudje lahko ob koncu svoje kariere vplivali na svoje pokojnine z vplačevanjem visokih prispevkov. **Obdobje za izračun pokojnine** postopno narašča od najboljših 5 let na celotno delovno dobo posameznika, s čimer se izboljšuje povezava med vplačanimi prispevki in pokojninami (Fultz, 2006, str. 63).

Predčasna upokojitev je mogoča pod nekaterimi pogoji. Obstajata dve obliki predčasne pokojnine (Stanovnik, 2007):

- Predčasna pokojnina - oseba mora imeti prispevno dobo, ki vsaj za deset let presega polno prispevno dobo. Upokojitev je mogoča, če se oseba upokoji največ pet let pred polno upokojitveno starostjo. Posebnih odbitkov ni.
- Delna predčasna pokojnina - oseba mora imeti prispevno dobo, ki presega polno prispevno dobo, a manj kakor za deset let. Upokojitev je mogoča, če se oseba upokoji največ pet let pred polno upokojitveno starostjo. Pri tem velja poudariti, da so odbitki zelo veliki.

Ob **podaljšanju delovne dobe** po že doseženi upokojitveni starosti se pokojnine povečajo za 3,6% za vsako dodatno leto delovne dobe (Stanovnik, 2009, str. 22).

Nadomestitvena stopnja je leta 1990 znašala 46,5% povprečne neto plače, leta 1998 38,4% povprečne plače, vendar se je do leta 2006 zmanjšala na samo 33%. Pokojnine so se nato povečevale, v letu 2008 je nadomestitvena stopnja tako znašala 45,8% (Stanculescu & Pop, 2009, str. 184; Dragota & Miricescu, 2008, str. 8).

Prispevna stopnja se je zmanjšala s 35% od leta 2001 na 29,5% bruto plače do leta 2008. Za posameznike, ki ostanejo samo v prvem stebru znaša prispevna stopnja 29,5%, od tega prispevek delodajalcev znaša 20 odstotnih točk, prispevek posameznika pa znaša 9,5 odstotnih točk. Posamezniki, vključeni v oba obvezna stebra, v prvi steber vplačajo 27,5% bruto plače (delodajalec prispeva 18%, zaposleni 9,5%), medtem ko se v drugi steber preusmerita 2 odstotni točki prispevkov, ki jih prispeva izključno delodajalec (Holzmann & Guven, 2009, str. 217; Dragota & Miricescu, 2008, str. 8).

V Romuniji je **minimalna pokojnina** iz sistema socialnega zavarovanja postavljena indirektno, z določitvijo pravila, da minimalno število pokojninskih točk v posameznem letu ne more biti manjše kot 0,25. Minimalna pokojnina je v veljavi od aprila 2009, pri čemer bo večina upravičencev kmetov (Stanovnik, 2009, str. 24).

Leta 2005 je vlada sprejela politiko »čiščenja« javnega pokojninskega sistema za ugodnosti, ki ne izhajajo iz plačevanja prispevkov, kot je na primer starševski dopust za skrb otroka, mlajšega od dveh let. Vlada je tako preusmerila odgovornost za takšne ugodnosti na druge institucije. V omenjeno prestrukturiranje je vključen tudi prenos financiranja pokojnin za kmete na državni proračun, gre za neke vrste socialne pokojnine, ki so izjemno nizke in ne temeljijo na predhodnih prispevkih (Fultz, 2006, str. 65).

4.5.2.2 Drugi steber

V letu 2008 je pričel delovati obvezen privatni naložbeni pokojninski steber. V drugi steber se je moralo vključiti več kot 3 milijone romunskih delavcev, mlajših od 35 let, do 17. januarja 2008 so se morali odločiti za sodelovanje v enem izmed 14 konkurenčnih zasebnih pokojninskih skladov. Delavci, stari med 35 in 45 leti, so se lahko prav tako odločili za pridružitvev enemu izmed skladov, vendar k temu niso bili obvezani. Od leta 2008 dalje sta 2%

bruto plače posameznika preusmerjena na izbrani zasebni pokojninski sklad. Predvideno je bilo, da bodo prispevki postopoma naraščali, in sicer za 0,5 odstotne točke letno do leta 2015, ko naj bi dosegli 6% (Nedelcu, 2009, str. 352).

Nova vlada je v letu 2009 preklicala povečanje prispevkov na 2,5%, ki bi se morali preusmeriti v drugi steber. Ukrep so sprejeli zaradi finančne in gospodarske krize, ki naj bi že tako dovolj močno prizadela državni proračun in je del programa za zmanjšanje javne porabe, zaradi katerega naj bi v letu 2009 prihranki v državnem proračunu znašali okoli 80 milijonov evrov.

Do marca 2009 je bilo v drugi steber vključenih 4,65 milijona delovno aktivnega prebivalstva, ob koncu 2009 je vrednost sredstev znašala okrog 517 milijonov evrov, medtem ko sta dva največja pokojninska sklada upravljala s približno 60% vseh sredstev (Zaman, 2009, str. 6).

4.5.2.3 Tretji steber

Prostovoljno privatno naložbeno pokojninsko zavarovanje je bilo uvedeno leta 2007 kot del vladnega programa reform, ki zagotavlja posameznikom dodatek k pokojninam iz obveznih stebrov. Pokojnine v okviru tretjega stebra so odvisne od posameznikovih prispevkov in naložbenih prihodkov ob upokojitvi. Skupni prispevki (tako delodajalcev kot zaposlenih) so omejeni na 15% bruto mesečne plače. Udeleženci v tretjem stebru so upravičeni do izplačila pokojnin, ko dosežejo 60 let in ob pogoju, da vplačujejo prispevke najmanj 90 mesecev. Udeleženec je predčasno upravičen do sredstev na svojem računu v primeru invalidnosti ter v primeru smrti, ko se sredstva razdelijo preživelim družinskim članom.

Ob koncu leta 2007 je v tretjem stebru sodelovalo 50.887 ljudi oziroma 0,5% delovno aktivnega prebivalstva, sredstva pokojninskih skladov so znašala 14,3 milijonov evrov, kar je manj kot 0,5% BDP. Vendar so se sredstva povečevala in tako se je do marca 2008 število udeležencev povečalo na 75.423, vrednost sredstev se je povečala na 24,8 milijona evrov. V letu 2009 je bilo za upravljanje prostovoljnih pokojninskih skladov zadolženih sedem pokojninskih družb, izmed katerih so največje tri upravljale 73% vseh sredstev (Holzmann, 2009, 218-219). Januarja 2009 se je število udeležencev povečalo na 158.800, kar je predstavljalo približno 3% delovno aktivnega prebivalstva (Zaman, 2009, str. 8).

4.5.3 Pričakovani učinki reforme

Reforma prvega stebra je bila namenjena bolj pravični delitvi in tesnejši povezavi prispevkov in pokojnin ter dolgoročni vzdržnosti sistema. Prav tako so si prizadevali za izboljšanje zbiranja prispevkov (Nedelcu, 2009, str. 352).

Vladne projekcije napovedujejo, da se bo v povezavi s pokojninsko reformo iz leta 2000 plačevanje prispevkov izboljšalo. Vendar ta cilj v veliki meri ostaja neuresničen, leta 2006 je manj kot polovica aktivnega prebivalstva plačevala prispevke za javne pokojnine (t.j. manj kot 5 milijonov od skupaj 10 milijonov delovno aktivnih oseb), kar bo ustvarilo dolgoročne socialne in gospodarske težave. Čez 25 do 35 let bodo tisti, ki trenutno delajo v sivi ekonomiji

oziroma so dolgotrajno brezposelni, dosegli upokojitveno starost brez ustreznega pokojninskega zavarovanja. Večina oseb se bo tako oprla na sistem socialne pomoči, kar bo predstavljalo veliko breme za državo (Fultz, 2006, str. 74).

5 Primerjava pokojninskih reform v izbranih državah jugovzhodne Evrope

Reforme v državah jugovzhodne Evrope lahko razdelimo na dve kategoriji: prilagoditev in sprememba parametrov obstoječih javnih shem ter vzpostavitev novih zasebnih shem pokojninskega zavarovanja. Vse države so se odločile za prestrukturiranje javne sheme, reforme so zaostrele vstopne pogoje za upokojitev in vpeljale spremembe, ki omogočajo tesnejšo povezavo med vplačanimi prispevki (preteklimi plačami) in izplačano pokojnino. Vse to naj bi izboljšalo tudi finančno vzdržnost pokojninskega sistema.

Povečanje upokojitvene starosti – reforme v vseh petih državah so zaostrele pogoje upokojevanja, saj se je zakonsko določena upokojitvena starost dvignila v prav vseh državah. V preteklosti so bile upokojitvene starosti prenizke v primerjavi s pričakovano življenjsko dobo po upokojitvi, ki se je nenehno povečevala. V nekaterih državah so si prizadevali za izenačitev starostne meje za upokojitev med spoloma, vendar do dejanske uresničitve ni prišlo v nobeni izmed obravnavanih držav.

Tabela 14: Zakonsko določene upokojitvene starosti po spolu in pogoji za upravičenost do polne pokojnine v državah JV Evrope

	moški	ženske	upravičenost do pokojnine
Bolgarija	63	60	število kvalifikacijskih točk
Hrvaška	65	60	15 let
Makedonija	64	62	15 let
Srbija (do leta 2011)	65	60	15 let
Romunija (do leta 2014)	65	60	15 let

Posameznik je **upravičen do pokojnine** ob dosegu upokojitvene starosti in ob minimalno 15 letih delovne dobe na Hrvaškem, v Makedoniji, Srbiji in Romuniji. V Romuniji je posameznik lahko upravičen do starostne pokojnine izključno na podlagi delovne dobe, in sicer ob dosegu 35 let delovne dobe za moške in 30 let za ženske, v Srbiji pa ob dosegu 45 let delovne dobe. V Bolgariji je upravičenost do starostne pokojnine pogojena s kvalifikacijskimi točkami, ki so opredeljene kot vsota starosti in delovne dobe.

Predčasna upokojitev v Bolgariji in Makedoniji ni dovoljena (razen v okviru posebnih shem), na Hrvaškem je predčasna upokojitev za moške mogoča ob dosegu starosti 60 let in 35 let delovne dobe, za ženske pri 55 letih s 30 leti delovne dobe, pri čemer je odbitek za vsako leto predčasne upokojitve 1,8%. V Srbiji je predčasna upokojitev mogoča pri 53 letih ob

dosegu 40 let delovne dobe za moške in 35 let za ženske. V Romuniji obstajata dve obliki predčasne pokojnine: predčasna pokojnina in delna predčasna pokojnina, slednja predvideva tudi velike odbitke. Odbitki za predčasno upokožitev prispevajo k večji aktuarski pravičnosti oziroma tesnejši povezavi med preteklimi plačami in prejeto pokojnino.

Razen Makedonije so vse ostale države, Bolgarija, Hrvaška, Srbija in Romunija, javni pokojninski sistem zasnovale kot **točkovni sistem**. Prav tako bodo vse **države postopoma povečale obdobje za izračun pokojnin na celotno delovno dobo**, Hrvaška, Makedonija in Srbija so v preteklosti pokojnine izračunavale na podlagi 10 najboljših let, Bolgarija je v preteklosti upoštevala obdobje 3 najboljših let v zadnjih 15 letih delovne dobe, medtem ko je Romunija upoštevala najboljših 5 let delovne dobe izmed zadnjih 10 let.

Vse države, razen Hrvaške, predvidevajo določene **bonuse ob nadaljevanju z delom kljub že doseženi upokožitveni starosti**. Bolgarija od leta 2009 predvideva povečanje za 5% za vsako dodatno leto delovne dobe, Makedonija 1,8%, medtem ko Romunija predvideva bonus v višini 3,6% za vsako dodatno leto delovne dobe.

Usklajevanje pokojnin so obravnavane države v preteklosti pogosto spreminjale, Bolgarija, Hrvaška in Makedonija so nato prešle na usklajevanje na podlagi švicarske formule, upošteva 50 % rast plač in 50 % rast cen. Srbija od leta 2009 predvideva usklajevanje pokojnin samo na podlagi rasti cen, čeprav so nato v letu 2009 sprejeli sklep o zamrznitvi pokojnin. Romunija ima dokaj nestabilen sistem usklajevanja, kjer je rast pokojnin določena enkrat letno v dovoljenem intervalu vrednosti pokojninske točke.

Nadomestitvene stopnje pokojnin so se v zadnjih letih gibale med 40% in 45% v Bolgariji, na Hrvaškem in v Romuniji, medtem ko so bile nadomestitvene stopnje v Srbiji in Makedoniji nekoliko nad 55% povprečne plače.

Vse države, razen Srbije, so v svoje pokojninske sisteme uvedle tudi **obvezen drugi steber**, tj. privatni pokojninski steber, osnovan na kapitalnem kritju. V drugi steber se tako prenese del prispevkov iz javnega stebra. Višina in razdelitev prispevne stopnje je razvidna v tabeli 15.

Tabela 15: Prispevne stopnje za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (v %) v petih državah JV Evrope

	prispevna stopnja v %	I. steber v %	II. steber v %
Bolgarija	23	18	5
Hrvaška	20	15	5
Makedonija	19	12,35	6,65
Srbija	22	22	-
Romunija	29,5	27,5	2

Posebne oblike dohodkovne podpore starejšim, ki so predvidene v samem pokojninskem sistemu, lahko zavzamejo različne oblike, kot so **minimalna (t.i. socialna) pokojnina, minimalna pokojnina iz sistema socialnega zavarovanja** ter dohodkovni dodatek, namenjen izključno upokojencem. Minimalna pokojnina je dostopna vsem tistim, ki so prispevali v pokojninski sistem in/ali dosegajo določeno starost. Minimalna pokojnina iz sistema socialnega zavarovanja je dostopna zavarovancem, ki dosegajo minimalno zavarovalno dobo, višina te pokojnine je lahko odvisna od dolžine zavarovalne dobe (Stanovnik, 2009, str. 23).

Bolgarija ima minimalno pokojnino (t.i. socialno pokojnino) in minimalno pokojnino iz sistema socialnega zavarovanja. Hrvaška, Romunija, Makedonija in Srbija pa zagotavljajo minimalne pokojnine iz sistema socialnega zavarovanja.

Sklep

Države jugovzhodne Evrope so tako kot večina evropskih držav podedovale pokojninske reforme, značilne za socializem: pokojnine so bile obveznost države, medtem ko zasebne pokojninske sheme skoraj niso bile prisotne. Pokojnine so se financirale s PAYG sistemom, neposredni prispevki zaposlenih so bili redki in zgolj simbolični. Vse pokojnine so bile financirane iz istega proračuna, prav tako je bila preglednost zbiranja in dodeljevanja sredstev zelo nizka. Pokojninski sistemi so bili namenjeni prerazporeditvi dohodkov, zato je bila povezanost med vplačanimi prispevki in pokojninami zelo šibka. Zakonsko določene upokojitvene starosti so bile nizke, posameznikom pa je bilo na voljo veliko možnosti za predčasno upokožitev. Veliko je bilo privilegiranih pokojnin, z ugodnostmi, kot sta nižja upokožitvena starost in višja vrednost pokojnine za poklice, ki jih je podpirala država.

Zmanjšanje zaposlenosti je imelo negativen učinek na pokojninske sisteme, saj so se prispevki v pokojninski sistem zmanjšali in hkrati se je povečalo izplačilo pokojnin, kar je povzročalo vedno večje finančno breme. Poleg tega veliko podjetij ni plačevalo prispevkov za svoje zaposlene. Presežna delovna sila si je poiskala delo v rastočem neformalnem sektorju in tako ni plačevala prispevkov, kar je zmanjšalo prihodke v pokojninskem sistemu. Veliko držav je liberaliziralo predpise o invalidskem in predčasnem upokojevanju in na ta način zmanjševalo rastočo brezposelnost. Pokojninski sistem so uporabili kot sredstvo za absorpcijo odvečne delovne sile. Ravno tako sta proces staranja prebivalstva in zmanjševanje števila mladih vedno bolj vplivala na probleme financiranja pokojninskega sistema. Glede na visoko stopnjo starostne odvisnosti v pokojninskih sistemih je pričakovati, da bo proces staranja prebivalstva v prihodnosti velik izziv za večino držav.

Sredi 90-ih let je večina držav jugovzhodne Evrope pričela z velikimi reformami v pokojninskih sistemih, vendar se je hitrost uresničitve med državami zelo razlikovala. Reforme lahko razdelimo na dve kategoriji: prilagoditev osnovnih parametrov obstoječih javnih shem in vzpostavitev novih zasebnih shem pokojninskega zavarovanja. Večina držav

se je tako odločila za uvedbo drugega obveznega naložbenega stebra in prostovoljnega tretjega stebra.

Cilji reform so bili usmerjeni v zmanjševanje odvisnosti pokojninskega sistema izključno od javnega stebra in prilagoditev sistemov novim gospodarskim in demografskim razmeram. Eden izmed ciljev reform je bil tudi zmanjšati prerazporeditev dohodka od mladih k starim in povečati povezavo med posameznikovimi prispevki in pokojnino. V večini držav so z reformami želeli prenesti del odgovornosti pokojninskega zavarovanja na zasebni sektor oziroma na posameznike. Prav tako je bil cilj pokojninskih reform povečanje fiskalne vzdržnosti pokojninskih sistemov, ne samo neposredno z relativnim zniževanjem pokojnin (tj. zniževanjem razmerja med pokojninami in plačami), temveč tudi s podaljševanjem delovne aktivnosti starejših.

Izvedene reforme so izboljšale aktuarsko pravičnost sistema in ustvarile tesnejšo povezavo med vplačanimi prispevki in pokojninami, prav tako so države svoje pokojninske sisteme nekoliko prilagodile demografskim spremembam, ki se trenutno odvijajo. Vendar s tem zgodba o pokojninskih reformah nikakor ni končana, saj danes sistemi zahtevajo neprestano prilagajanje aktualnim demografskim in gospodarskim razmeram. Čudežnih, enostavnih in nebolečih receptov za izboljšanje pokojninskih sistemov ni, zato mora vsaka država pokojninske reforme prilagoditi svojemu okolju, demografskim razmeram in gospodarstvu, rezultati izvedenih reform pa se bodo odrazili šele v prihodnjih letih oziroma desetletjih.

Literatura in viri

1. Anusic, Z., O'Keefe, P. & Madzarevic-Sujster, S. (2003). *Pension Reform in Croatia*. Social Protection Discussion Paper Series No. 0304. Washington: The World Bank. Najdeno 13. oktobra 2009 na spletnem naslovu http://siteresources.worldbank.org/INTCROATIA/Resources/Pension_Reform_in_Croatia.pdf
2. APAPR. *Pension reform in Romania*. Najdeno 26. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.apapr.ro/english/reforma.html>
3. Apostolska, Z. (2008). *Budgetary aspects of the Macedonian Pension Reform*. Bucharest: Agency for supervision of Fully Funded Pension Insurance (MAPAS). Najdeno 16. septembra 2009 na spletnem naslovu www.oecd.org/dataoecd/14/30/41340388.ppt
4. Apostolska, Z. (2009). Preparing the Financial Market for Aging Population: The Case of the FYR Macedonia. V Holzmann, R., MacKellar, L. & Repanšek, J., *Pension Reform in Southeastern Europe*. (str. 261-269). Ljubljana: Center of Excellence in Finance.
5. Assenova, D. & McKinnon. (2007). The Bulgarian pension reform: post-accession issues and challenges. *Journal of European Social Policy*. 17 (4), 389-396. Najdeno 26. oktobra 2009 na spletnem naslovu <http://esp.sagepub.com/cgi/reprint/17/4/389.pdf>
6. Bađun, M. (2009, avgust). Korisnici mirovina koji su pravo na mirovinu ostvarili pod povoljnijim uvjetima. *Newsletter*. Št. 44. Zagreb: Institut za javne financije. Najdeno 16. februarja na spletnem naslovu <http://www.ijf.hr/newsletter/44.pdf>
7. Bankov, G. (2009). Statement of the Ministry of Labor and Social Policy. Bulgaria. V Holzmann, R., MacKellar, L. & Repanšek, J., *Pension Reform in Southeastern Europe*. (str. 327-330). Ljubljana: Center of Excellence in Finance.
8. Bešter, H. (1996). *Pokojninski sistemi v svetu in pri nas* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
9. Bešter, H. (2008, 30. maj). *Demografske spremembe: Ali bomo doživeli upokojitev pokojninskega sistema*. Ljubljana: Kapitalska družba d.d. Najdeno 6. oktobra 2009 na spletnem naslovu http://www.kapitalska-druzba.si/_files/720/Ali_bomo_doziveali_upokojitev_bester.pdf
10. Bešter, H. (2009, 5. junij). *Pokojninska zavarovanja v času krize*. Ljubljana: Kapitalska družba d.d. Najdeno 5. decembra 2009 na spletnem naslovu http://www.kapitalska-druzba.si/_files/1090/Pokojninska_zavarovanja_v_casu_financne_krize.pdf
11. Bodiřoga-Vukobrat, N. (2009, maj). *Annual National Report 2009. Pensions, Health and Long-term Care. Croatia*. Asisp. Najdeno 9. februarja 2010 na spletnem naslovu http://www.socialprotection.eu/files/333/asisp_ANR09_Croatia.pdf
12. Chand, K. S. & Jaeger, A. (1996). *Aging Populations and Public Pension Schemes*. Washington: International Monetary Fund.
13. CRPM. (2006). *Public Management Reform: Modernizing Pension Systems in Sweden and Macedonia*. Skopje: Policy Study No. 2. Najdeno 14. septembra 2009 na spletnem naslovu http://pdc.ceu.hu/archive/00002073/01/Policy_Study_N.3_PMR-Paper.pdf

14. Dimovski, V. (2007). Redefinicija koncepta staranja in management starostnikov. V Odnos Slovencev do starosti, pokojninskega sistema in varčevanja za starost: zbornik ob 10. obletnici KD. Najdeno 9. marca 2010 na spletnem naslovu http://www.kapitalska-druzba.si/_files/512/kad_zbornik2007_vlado_dimovski.pdf
15. Dragota, M. & Miricescu, E. (2008). Deficiencies of the Public Pension System in Romania. Some Reform Measures Derived from the EU Experience. Najdeno 14. decembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.apapr.ro/images/BIBLIOTECA/reformageneralitati/ase%20deficiencies%20romania%202009.pdf>
16. Eurostat, Total population. European Commission. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
17. Fultz, E. & Ruck, M. (2001). *Pension reform in Central and Eastern Europe: An Update on the Restructuring of National Pension Schemes in Selected Countries*. Budapest: International Labour Office. Najdeno 19. decembra 2009 na spletnem naslovu http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/ceet_report_25_en.pdf
18. Fultz, E. (2006). *The Gender Dimensions of Social Security Reform. Case Studies of Romania and Slovenia*. Budapest: International Labour Organization.
19. Golubović, V. (2009). *Reforme penzijskih sistema u državama sukcesorima SFRJ*. Novi Sad: Budućnost.
20. Guardiancich, I. (2007). Politička ekonomija mirovinskih reformi u Hrvatskoj 1991-2006. *Financijska teorija i praksa*, 31 (2), 89-150.
21. Hirose, K. (2009). Pension Reform in Serbia: Challenges and Directions for Reform. V *Pension Reform in Serbia from international and regional perspectives*. (str. 109-153). Proceedings of the Conference on Pension Reform in Serbia (24. in 25. September 2009, Belgrade). Budapest: ILO.
22. Holzmann, R. & Guven, U. (2009). *Adequacy of Retirement Income after Pension Reforms in Central Eastern and Southern Europe, Eight Country Studies*. Washington: The World Bank.
23. Hristoskov, J. (2008, 10. junij). *Bulgarian Pension System*. Najdeno 6. oktobra 2009 na spletnem naslovu http://siteresources.worldbank.org/INTMOLDOVA/Resources/Bulgarian_Pension_System_en.ppt
24. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje. *Statističke informacije Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje*. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://www.mirovinsko.hr/>
25. Ilijev, D. & Neykov, I. (2009, maj). *Annual National Report 2009. Pensions, Health and Long-term Care. Bulgaria*. Asisp. Najdeno 9. februarja 2010 na spletnem naslovu http://www.socialprotection.eu/files/323/asisp_ANR09_Bulgaria.pdf
26. Jano, D. (2007). Conditions for reforming pension schemes in eastern Europe: Slovenia vs. Macedonia. *South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, 10 (3), 107-120.

27. Kidrič, D. (2006). Spodbude delodajalcem za podaljševanje aktivnosti starejših zaposlenih. *IB revija*, XL (4), 81-82.
28. Lisica, M. & Malbašić, V. (2009). Statement of the Ministry of Finance. Serbia. V Holzmann, R., MacKellar, L. & Repanšek, J., *Pension Reform in Southeastern Europe*. (str. 355-357). Ljubljana: Center of Excellence in Finance.
29. *Macedonia in Figures 2008*. State statistical office. Najdeno 25. februarja na spletnem naslovu <http://www.stat.gov.mk/Publikaciji/MacedoniaInFigures2008.pdf>
30. Markovska, N. & Petroska, B. (n.l.) Pension system in Republic of Macedonia. Najdeno 8. decembra 2009 na spletnem naslovu www.coe.int/t/dg3/sscsr/Source/PensionSemZag/Pres_FYROM.ppt
31. Matković, G., Bajec, J., Mijatović, B., Živković, B., Stanić, K. (2009). *Izazovi uvođenja obaveznog privatnog penzijskog sistema u Srbiji*. Beograd: Centar za liberalno demokratske studije.
32. Medijsko ogledalo. (2007, oktober). V Makedoniji bodo morali bolj misliti na zavarovanje v starosti. Zavarovalnica Triglav d.d. Najdeno 23. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://linktriglav.creativ.si/?id=184&rid=217&cid=242&arhiv=1>
33. Mitreva, H., Slavova, Z., Gancheva, A., Dimova, R. & Kmetova, T. (2008). *Gender Dimension of the Pension Reform in Bulgaria*. Najdeno 26. oktobra 2009 na spletnem naslovu http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/socsec/gender_pension_bulgaria_eng.pdf
34. Nedelcu, S. (2009). Statement of the Ministry of Finance. Romania. V Holzmann, R., MacKellar, L. & Repanšek, J., *Pension Reform in Southeastern Europe*. (str. 349-353). Ljubljana: Center of Excellence in Finance.
35. Nikolova, S. (2009). The Transition Process and Changes in Income, Income Inequality and Poverty: The Case of Bulgaria. V Stanculescu, M. S. & Stanovnik, T. *Activity, Incomes and Social Welfare. A Comparison across Four New EU Member States*.(str. 89-130). Vienna: Ashgate.
36. Noncheva, T. & Satcheva, D. (2003). *Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries. Bulgaria Country Study*. Najdeno 26. novembra 2009 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/bulgaria_final.pdf
37. Palmer, E. (2007). *Pension Reform and the Development of Pension Systems: An Evaluation of World Bank Assistance*. Bulgaria Country Study. Washington: The World Bank. Najdeno 26. oktobra 2009 na spletnem naslovu [http://lnweb90.worldbank.org/OED/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/BDB2F06C897E045D85257236007A891D/\\$file/bulgaria_pensions_wp.pdf](http://lnweb90.worldbank.org/OED/oeddoclib.nsf/DocUNIDViewForJavaSearch/BDB2F06C897E045D85257236007A891D/$file/bulgaria_pensions_wp.pdf)
38. Peer Review. (2008, 27-28. maj). *Bulgaria*. Najdeno 9. marca 2010 na spletnem naslovu http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2008/public-information-on-pension-systems-and-pension-systemchanges/bulgaria_pl08/download
39. Pogačar, P. (2007). Razvoj poklicnega pokojninskega zavarovanja v Sloveniji. V Odnos Slovencev do starosti, pokojninskega sistema in varčevanja za starost:

- zbornik ob 10. obletnici KD. Najdeno 9. marca 2010 na spletnem naslovu http://www.kapitalska-druzba.si/_files/508/kad_zbornik2007_peter_pogacar.pdf
40. Pulejkov, A. (2007) *World Bank Recipe for the Macedonian Pension Reform – Too expensive and overregulated*. (Policy Study N.5). Skopje: Center for Research and Policy Making. Najdeno 7. decembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.pasos.org/content/download/10519/69365/file/policystudyN5.pdf>
 41. *Romania – Statistical yearbook 2008*. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://www.insse.ro/cms/rw/pages/anuarstatistic2008.en.do>
 42. *Socio-economic trends 2002*. (2003, marec). Republic of Serbia. Belgrade: Republic statistical office. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/Zip/Dek2002e.pdf>
 43. Stanculescu, M. S. & Pop, L. (2009). The Transition Process and Changes in Income, Income Inequality and Poverty: The Case of Romania. V Stanculescu, M. S. & Stanovnik, T. *Activity, Incomes and Social Welfare. A Comparison across Four New EU Member States*.(str. 177-230). Vienna: Ashgate.
 44. Stanculescu, M. S. (2009). The Changing Landscape: Demography and Activity. V Stanculescu, M. S. & Stanovnik, T. *Activity, Incomes and Social Welfare. A Comparison across Four New EU Member States*.(str. 35-59). Vienna: Ashgate.
 45. Stanić, K., Matković, G., Bajec, J., Chiappe, R. & Rakić, N. (2009). *Penzijski sistem u Srbiji*. Beograd: Bearing Point.
 46. Stanovnik, T. (2004). *Javne finance*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
 47. Stanovnik, T. (2006). Trg dela in možne smeri razvoja pokojninskega sistema v Sloveniji. *IB revija*, XL (4), 79-80.
 48. Stanovnik, T. (2007). Uvedba točkovnega sistema v pokojninski sistem Slovenije. *IB revija*, XLI (3-4), 4-13.
 49. Stanovnik, T. (2009). Pokojninske reforme v centralni, vzhodni in jugovzhodni Evropi. *IB revija*, XLIII (3-4), 19-30.
 50. *Statistical yearbook of Serbia 2009*. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/god.htm>
 51. Stubbs, P. & Zrinščak, S. (2006, julij). *International Actors, »Drivers of Change« and The Reform of Social Protection in Croatia*. Najdeno 12. decembra 2009 na spletnem naslovu <http://paulstubbs.pbworks.com/f/Stubbs%20Zrinscak%20Durban%20Final.pdf>
 52. Tafradjijiski, B., Loukanova, P., Shopov, G. & Staykova, D. (2001). *The Pension Reform in Bulgaria – Two Years After the Start*. Najdeno 1. oktobra 2009 na spletnem naslovu <http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2001/dp64/text.pdf>
 53. Ule, M. (2003, 15. maj). Pokojninske reforme je mogoče odlagati, ni pa jim mogoče ubežati!. *Dnevnik*. Najdeno 26. novembra 2009 na spletnem naslovu http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/50517
 54. Vittas, D. (1997). *Designing Pension Reform Programs: Lessons from Recent Experience*. Ljubljana: Raziskovalni center Ekonomske fakultete.

55. Vukojčić, K. (2009). Voluntary Pension Fund in Serbia. V *Pension Reform in Serbia from international and regional perspectives*. (str. 165-168). Proceedings of the Conference on Pension Reform in Serbia (24. in 25. september 2009, Belgrade). Budapest: ILO.
56. *Women and men in Macedonia*. (2008). Skopje: State statistical office. Najdeno 25. februarja 2010 na spletnem naslovu <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2008.pdf>
57. Zaidi, A., Grech, A. G. & Fuchs, M. (2006). *Pension Policy in EU25 and its Possible Impact on Elderly Poverty*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion. London: School of Economics. Najdeno 21. januarja 2010 na spletnem naslovu <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper116.pdf>
58. Zaman, C. (2009, maj). *Annual National Report 2009. Pensions, Health and Long-term Care. Romania*. Asisp. Najdeno 9. februarja 2010 na spletnem naslovu http://www.socialprotection.eu/files/349/asisp_ANR09_Romania.pdf